Stripschrift

NR 454 € 8,00

Marini

Wilbert van der Steen

Batman

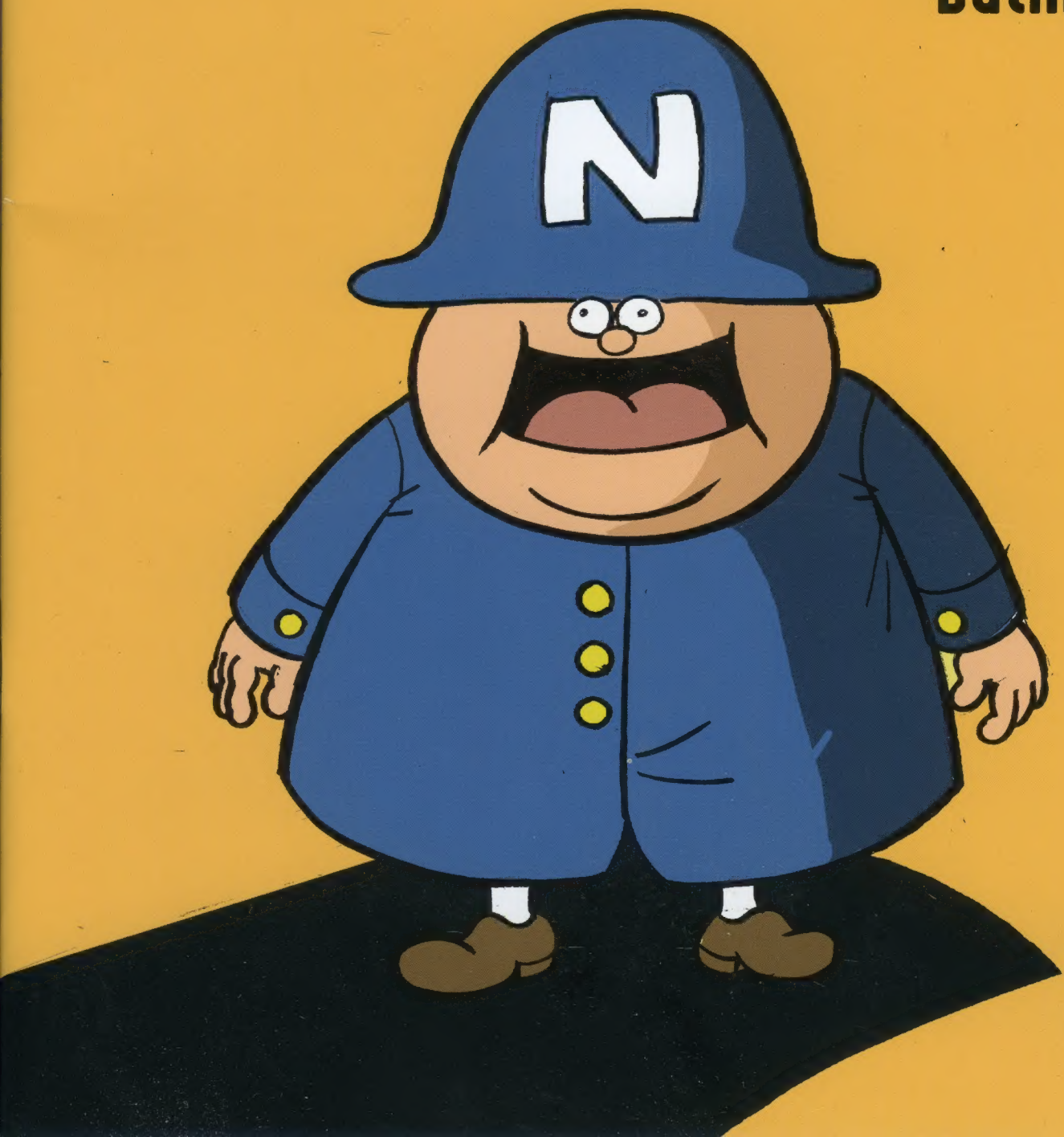

50 JAAR

Actua

Door miscommunicatie binnen de redactie van *Stripschrift* is de verkeerde Marini op het omslag van dit nummer terechtgekomen. Helaas ontdekten we dit te laat om nog te kunnen ingrijpen zonder vertraging op te lopen. We bieden alle betrokkenen onze welgemeende excuses aan.

De uitgever

Redactio

Op 10 oktober 1967 werd Het Stripgenotschap opgericht. Tenminste... dat was de bedoeling. Maar sommigen vonden dat een te grote seksuele connotatie hebben, aldus Jaco Groot, naamgever van vereniging Het Stripschap en tegenwoordig grote baas van uitgeverij De Harmonie. Daarom werd genot geschrapt.

Later dat jaar verscheen het eerste naamloze verenigingsblad om ergens in februari 1968 te worden gevolgd door het eerste nummer van *Stripschrift*. Ook wij bestaan inmiddels dus vijftig jaar, waarvan de laatste zestien op eigen benen. Er was in die hele periode één constante: de ups en downs in de verschijningsfrequentie. Maar altijd kwamen we er weer bovenop.

Het enige voordeel van vertraging is dat je nog iets leuks hebt om naar uit te kijken. Met die gedachte troosten we ons dan maar. Daarom veel plezier gewenst met het lezen van deze... eh... *Stripgenotschrift*.

Inhoud

2 Actua

9 Lieve lezers... Peter Breedveld

10 Stars & Strips Olav Beemer

12 Enrico Marini Michel van Merriënboer

20 Marini en Batman Geert de Weyer

24 Wilbert van der Steen Erik van der Hoeven

30 Marq denkt Marq van Broekhoven

33 De boventoon

41 Heinz service spreads

Omslag

De tekening op het omslag werd speciaal voor *Stripschrift* gemaakt door Mark Retera, waarvoor onze grote dank. Elders op deze pagina valt te lezen dat de opdracht 'Regel een omslag van Marini' helemaal verkeerd kan worden opgevat. We praten niet graag recht wat krom is, maar het omslag past wel geheel in ons plannetje om Nederlandse tekenaars in ons jubileumjaar extra in het zonnetje te zetten.

Hans Matla nu heer van stand

Stripkenner, -verzamelaar en -uitgever Hans Matla, samensteller van vele catalogi en eigenaar van uitgeverij Panda, is op 24 mei door de koning benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. De bijbehorende versierselen werden hem – vergezeld van familie, vrienden en bekenden – opgespeld door Rabin Baldewsingh, loco-burgemeester en wethouder in 's-Gravenhage.

Op 20 juni verraste Dick Matena hem met het cadeau *Heren aan de dis*, een originele tekening gebaseerd op het omslag van het in 2012 verschenen boek *Koken op Bommelstein* van Johannes van Dam.

Ook wij feliciteren Hans Matla natuurlijk van harte. AvO

Foto: Rob van Eijck

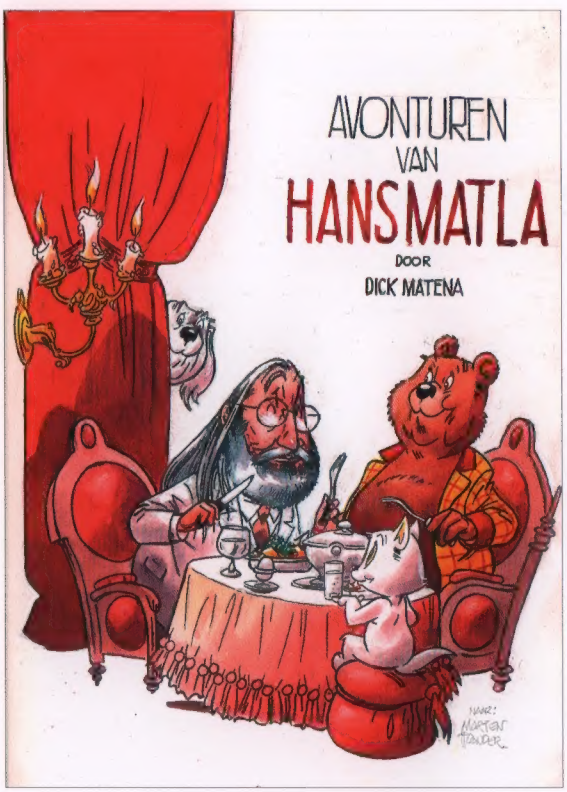

Spionnen en Smurfen op feestje Atomium

Om zijn 60e verjaardag te vieren, pakt het Atomium in Brussel dit jaar uit met diverse activiteiten, tentoonstellingen, evenementen en producten. Zo verscheen het speciale stripalbum *Glimlach 58* (Editions Anspach, ISBN 978-29-602-1041-5, kleur, hk, 64 pagina's, €14,50), van de hand van Patrick Weber en Baudouin Deville. Zij wisten via de crowdfundingsite Sandawe.com voldoende geld binnen te halen voor de realisatie van deze strip.

De makers gebruiken de Wereldtentoonstelling van 1958 in Brussel om er een puike Koude-Oorlogthriller te laten afspelen. De titel verwijst naar de toenmalige ambitie van België om via de organisatie van deze Wereldexpo zich te etaleren als een modern naoorlogs land: een koninkrijk met een 'glimlach' waarin net als in veel andere landen in de wereld een groot geloof aan de technologische vooruitgang werd gehecht. Met als krachtig symbool het iconische Atomium-gebouw.

Stripmakers Weber en Deville hebben met *Glimlach 58* een spannende spionagestrip gemaakt in de geest en stijl van *Blake en Mortimer*. De strip bevat talloze wetenswaardigheden over Expo '58 zonder dat de verhaallijn storend wordt onderbroken. Ook bevat het album een dossier met 'Expo-herinneringen'. Tot en met september 2018 worden er nog afbeeldingen van de strip tentoongesteld bij de entree van het Atomium.

Niet alleen het Atomium bestaat 60 jaar, maar ook de Smurfen van bedenker Peyo. Ter gelegenheid van beider jubileum wordt er in de Brussels Expo tot minimaal begin september in de buurt van het Atomium de expositie *Het Smurfenavontuur* getoond met veel 'Smurf Experience'. In het Atomium zelf zijn er overigens in de jeugdruimte allerhande standbeelden, knuffels, films en tekenfilms over de Smurfen te zien. Ook is kortgeleden een postzegelboekje uitgekomen met tien *Smurfen*-zegels, waarvan negen zelfplakkende zegels betrekking hebben op de tekenfilm *Het verloren dorp* en één speciaal over het Atomium. Bovendien is er een speciaal *Smurfen*-beeldje met het Atomium vervaardigd; die is te koop in de boetiek van het Atomium en bij Brussels Expo. RS

Meer info: *www.atomium.be* en *www.smurfexperience.be*

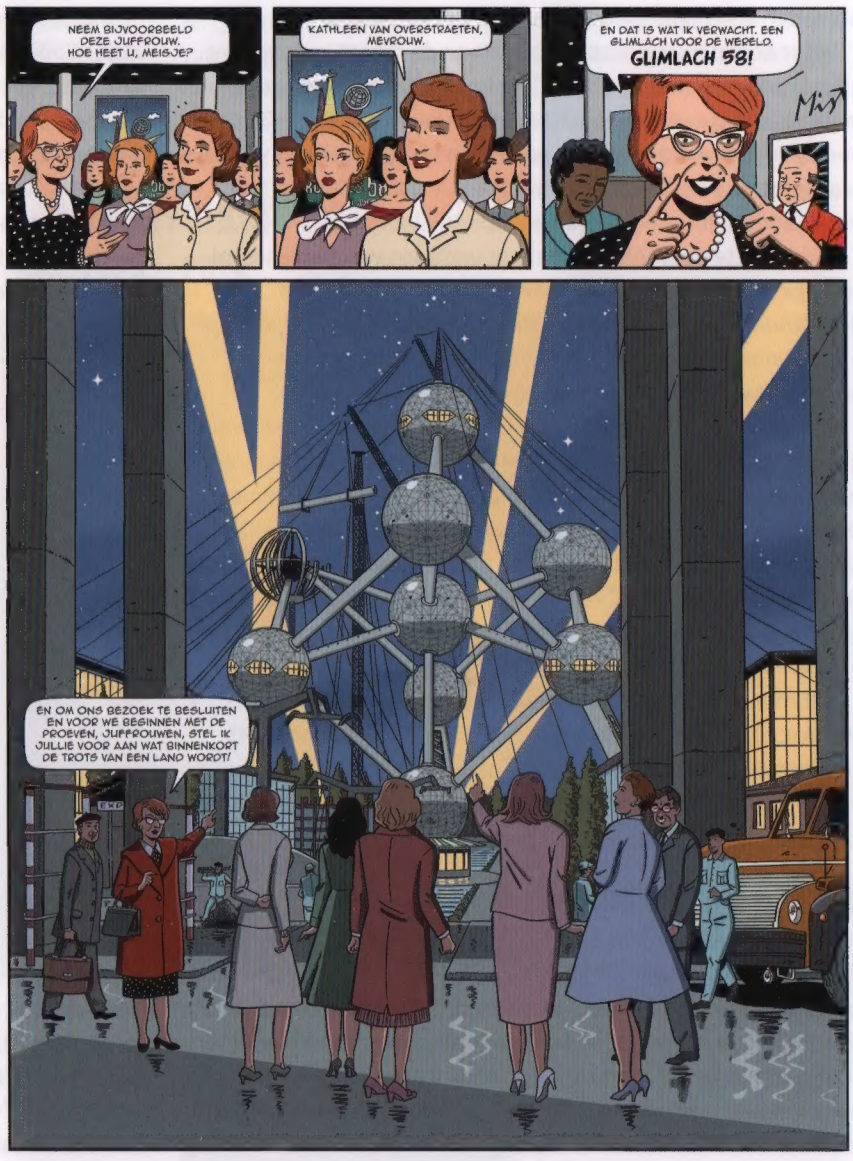
NEEM BIJVOORBEELD DEZE JUFFROUW. HOE HEET U, MEISJE?
KATHLEEN VAN OVERSTRAETEN, MEVROUW.
EN DAT IS WAT IK VERWACHT. EEN GLIMLACH VOOR DE WERELD. GLIMLACH 58!
EN OM ONS BEZOEK TE BESLUITEN EN VOOR WE BEGINNEN MET DE PROEVEN, JUFFROUWEN, STEL IK JULLIE VOOR AAN WAT BINNENKORT DE TROTS VAN EEN LAND WORDT!
EXPO

6

Suvaal

IK VIND HET WEL SPANNEND OM TE ZIEN WAT DE EUROPESE TEKENAARS VAN TYPISCH AMERIKAANSE STRIPHELDEN MAKEN...
BATMAN
HUM... IK WEET HET NIET, HOOR...
BONJOUR! JE SUIS LE BAT-MAN!
HUH?!

De stripwereld leeft, en hoe! Op deze plaats geeft stripcolumnist Erwin Suvaal hierop zijn persoonlijk commentaar.

erwin.suvaal@stripschrift.nl

De Generaal start integraal

Uitgeverij Personalia (van *Stripglossy*) is aan de integrale uitgave van *De Generaal* van Peter de Smet begonnen. Het eerste deel van *De Generaal gaat integraal* (ISBN 978-94-92840-13-4, kleur, 128 pagina's, hk, € 24,95) verscheen tijdens De Stripdagen in maart. Personalia belooft per jaar minimaal twee delen van de reeks uit te brengen. Liefhebbers kunnen op de acht delen intekenen en krijgen bij ieder deel een prent cadeau.

Peter de Smet (1944-2003) is één van de meest invloedrijke striptekenaars van Nederland. Zijn bekendste strip gaat over een generaal, die steeds tevergeefs de macht wil grijpen. *De Generaal* stond voor het eerst in *Pep 29* van 1971 en later ook nog in *Eppo*. Daarnaast was De Smet een veeltekenaar van andere strips (onder andere *Joris PK*), reclamestrips en illustraties.

In dit eerste deel zijn de eerste 21 verhalen van *De Generaal* uit de periode 1971-1973 opgenomen, plus een oerversie (*Smackhammer contra Battleneck*). De Smet maakte dit verhaal in 1968 voor het weekblad *Kuifje*, maar het werd daarin nooit geplaatst (wel in *Stripschrift 55/56* uit 1973).

Het dossier over het leven van Peter de Smet tot zijn debuut in *Pep* is lezenswaardig. Met als kanttekening dat deze biografische schets nogal anekdotisch blijft. Daar waar je verdieping verwacht, wordt er al weer een volgend onderwerp aangekaart. Dat is jammer, want als lezer zou je meer willen weten over bij voorbeeld De Smets drijfveren en politieke en maatschappelijke opvattingen. De biografen vergeten eigenlijk meer bronnen aan te boren dan alleen de familiaire en collegiale kringen.

Het meest pregnant wordt dit bij de constatering waarom De Smet zo geïntrigeerd is door het instituut krijgsmacht. Hij vindt het een belachelijk machtsblok, bij uitstek om er de draak mee te steken, maar ziet het tegelijkertijd ook als een bron van inspiratie om er bij voorbeeld met zijn vader en broer verkleedpartijen mee te organiseren. Waar die fascinatie vandaan komt, en wellicht ook de bron voor het bedenken van *De Generaal*, blijft onduidelijk. Wel lezen we in het dossier dat de opa van De Smet – een voorbeeld voor Opa uit de strip – een militair blijkt te zijn geweest die 'iets met Duitsland heeft gehad'. Maar wat, wordt niet uit de doeken gedaan.

Datzelfde geldt eigenlijk ook voor de handel en wandel van vader Eddie de Smet die aan het eind van de oorlog samen met een compagnon een al snel succesvol reclamebureau opricht. Maar mocht dat dan zomaar van de Duitse bezetter? Informatie daarover ontbreekt. Daarnaast is er in zijn algemeenheid een onbalans tussen tekst en beeld waarbij er voorbeelden van strips en illustraties zijn opgenomen uit een latere tijd die niet in dit eerste deel wordt besproken. Hopelijk weten de samenstellers in de volgende delen wat meer diepgang en balans in de dossiers aan te brengen. RS

Trek een Mazure uit de muur!

Het stripfestival van Angoulême had in januari een nieuwtje: strips uit de automaat. Nadat je €5 erin gestopt had, kon je kiezen voor een stripje op beeldromanformaat. De beeldroman die in de jaren 1940 en 1950 razend populair was. Overigens had de automaat nog een Nederlands tintje want voor de liefhebbers was er een speciaal vertaalde editie van een boekje van good old Dick Bos.

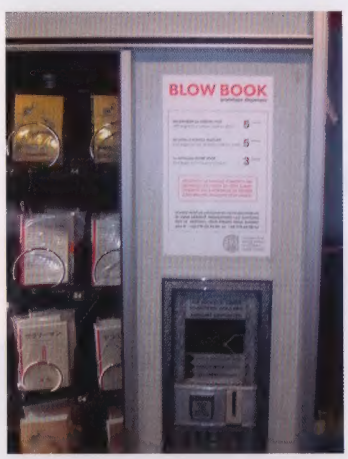

Initiatiefnemer is Philippe Capart, eigenaar van stripwinkel La Crypte Tonique uit Brussel. Sinds jaar en dag is hij verantwoordelijk voor opvallende publicaties over strips, zoals het gelijknamige tijdschrift *Le Crypte Tonique*, dat onregelmatig verschijnt met wisselende thema's en op dito formaten. Zo werd op het formaat van een heuse lp een uitgebreid verhaal gebracht over de diversiteit in afmetingen van strips. Groot formaat, italienne, format de poche en zelfs strips die jaren geleden bij kauwgum waren verpakt. Uitputtend en voorzien van interessant illustratiemateriaal beschrijft het tijdschrift de formaten van strips in de loop der jaren.

De stripautomaat met de beeldromans was een succes. Nog voor het einde van het festival waren de voorraden van de twee verschenen beeldromans uitgeput en moesten geïnteresseerden het doen met de catalogus op eveneens beeldromanformaat. De boekjes verschijnen onder de naam Blow Book en vormen een opmaat voor een reeks van dit soort titels. Als eerbetoon aan de 'vader' van dit formaat, Dick Bos van tekenaar Alfred Mazure, vertaalde Capart een boekje van de judoënde detective uit 1942, getiteld *Jiu-Jitsu*. Op hagelwit papier en in het Frans weet Dick Bos ook dit avontuur tot een goed einde te brengen, bijgestaan door 'le célèbre matador de Jiu-Jitsu Maurice van Nieuwenhuizen', de judoka die ooit model stond voor de stripdetective.

Volgens Philippe Capart zijn de twee boekjes het prototype en heeft hij al tien boekjes voorzien in deze reeks, van onder anderen Masereel, Meffert, Manuel, Piette, JBGG en Neal Rives (Alec Severin). Daarnaast hoopt hij ook *Dick Bos* te continueren die de start vormt van dit project en benadrukt dat het belangrijk is dat de verkoopprijs laag blijft en dat het formaat 'one image per page' blijft behouden.

Wie het Franse *Dick Bos*-verhaal of de andere titel – *Salaryman* van Dimitri Piot – in zijn boekenkast wil hebben, zal geduld moeten hebben. De twee titels zijn uitverkocht en op het moment is La Crypte Tonique in overleg met de drukker en de leverancier van de verkoopautomaat voor eventuele herdrukken en voortzetting van de reeks. RT

Mort Walker
1923 - 2018

'If there is such a thing as being born into a profession, it happened to me. From my first breath, all I ever wanted to be was a cartoonist. Everything I did or learned or aspired to was for that one goal, to draw cartoons.'

Mort Walker, overleden op 27 januari 2018, was een geboren cartoonist. Die zijn er natuurlijk meer. Maar hij paarde zijn talent aan tomeloos enthousiasme, onwankelbaar zelfvertrouwen en brandende ambitie. Daarbij had hij, in tegenstelling tot veel van zijn collega's, een open blik naar de buitenwereld en de snel veranderende maatschappij.

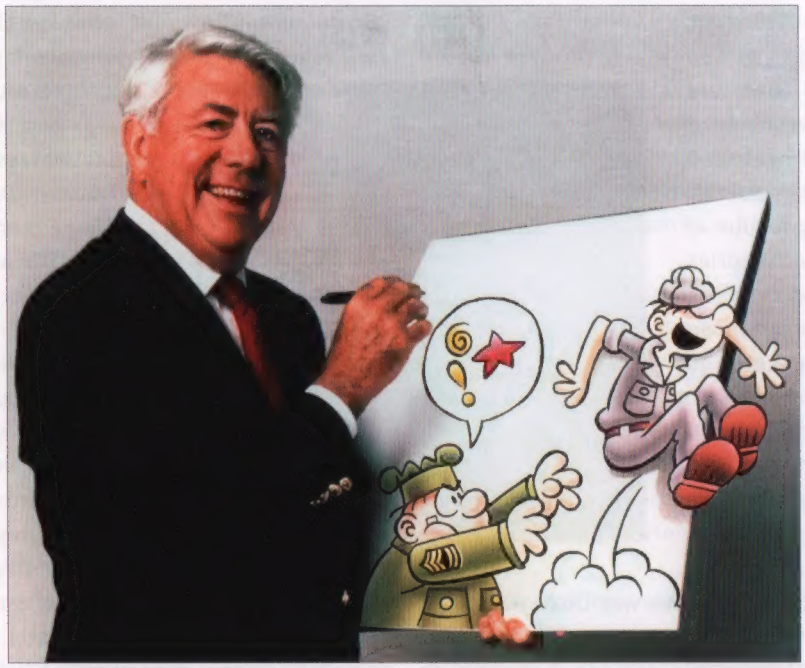

In 1948 trok Mort Walker naar New York om zijn cartoons te verkopen aan de vele tijdschriften die daar gehuisvest waren. En het duurde niet lang of hij was de cartoonist die het meest verdiende van allemaal. Dat was echter maar $8000, te weinig om van te leven. Er moest iets gebeuren. Mort nam een vast figuur uit zijn gag cartoons, een student die Spider heette, vormde deze om tot een dagstrip over een universiteit en ging ermee naar King Features. Dit New Yorkse syndicaat kocht de strip onmiddellijk aan en *Beetle Bailey (Flippie Flink)* was geboren. De strip startte in 1950 in maar twaalf kranten. Dat was zorgelijk aangezien een krantenstrip in Amerika pas een solide basis had bij honderd kranten. De oorlog in Korea bracht uitkomst. Student Flippie Flink ging zoals zoveel Amerikaanse jongens het leger in en de strip kreeg er meteen zo'n honderd kranten bij. En toen in 1952 *Stars and Stripes*, het officiële orgaan van het Amerikaanse leger, *Beetle Bailey* niet meer plaatste omdat de strapatsen van Flippie en zijn kornuiten het leger belachelijk zouden maken, kwamen er weer honderd kranten bij en was de strip een blijvertje.

Het leven van een artiest is soms gezegend met een korte periode van grote productiviteit. Dan komt alles samen en lijken er 48 uur in een dag te zitten. Zo'n fase had Mort Walker decennialang. In 1952 bedacht hij de familiestrip *Hi and Lois (De familie Achterop)* met als tekenaar zijn latere boezemvriend Dik Browne. In 1957 verzon hij *Mrs. Fitz's Flats* over een oud dametje met een pension vol rare bewoners. *(Ja zuster, nee zuster!)* In 1961 volgde *Sam's Strip* dat getekend werd door Jerry Dumas en en later een doorstart kreeg als *Sam & Silo*. In 1968 zag *Boner's Ark (De ark van Zoo)* het levenslicht en dan is er ook nog een aantal dagstrips door hem bedacht, voornamelijk om zijn assistenten en vele kinderen nuttig bezig te houden, lijkt het. Zo werkten er al vier zoons aan *Betty Boop and Felix*. Geen wonder dat hij het bord King Features East aan zijn studiomuur spijkerde.

In 1986 bezocht ik samen met Hanco Kolk onze helden Harvey Kurtzman en Mort Walker. Mort Walker was zeer gastvrij en nam ons mee naar het nabijgelegen Museum of Cartoon Art dat hij had opgericht en waar een zoon(!) de dagelijkse leiding had. Zelf had hij een grote collectie originelen en vond het belangrijk dat de strip als kunstvorm werd gewaardeerd.
Naast een geweldige schrijver was Mort Walker ook een lekkere tekenaar. Vooral de strips uit de jaren 1960 en 1970 zijn een lust voor het oog. Het is dan ook zeker aan te raden het blog *allthingsger.blogspot.nl* van Ger Apeldoorn te raadplegen waar veel zeldzaam materiaal te vinden is.

Nu is het wachten op een gedegen biografie. Zijn eigen boek *Mort Walker's Private Scrapbook – Celebrating a Life of Love and Laughter* gaat ten onder aan borstklopperij. Jammer en onnodig, het staat buiten kijf dat mijn Mort op eenzame hoogte stond.

Peter de Wit

Tekenen, schrijven en vriendschap

Het begon met *De grote boze wolf* voor *Donald Duck*. Andries Brandt en Lo Hartog van Banda hadden die strip tot dan toe geschreven, maar ik was nog het vak van stripschrijver aan het leren en Andries vond *De grote boze wolf* en *Hiawatha* daar wel geschikt voor.
Het plotten voor *De grote boze wolf* vond ik het makkelijkste. Heel rechtlijnig: een wolf die biggen wil opeten. Een compulsieve eter, zogezegd. Maar hij had ook wel iets tragisch. Want door tegenwerking van zijn brave zoontje, lukte dat biggen eten Midas nooit.

Andries had zelf nieuwe elementen toegevoegd: De Boswichtenclub, De Brave Damesclub, die altijd maar zongen en op een orgeltje speelden. Jan Steeman, geboren op 23 mei 1933 en overleden op 24 januari 2018, was de vaste tekenaar. Toch zou het tot het kasteelfeest in Nederhorst den Berg duren, voor ik Jan ontmoette. Er was een groot vreugdevuur in de tuin van het kasteel en Andries had me al dagen gedreigd dat als ik geen goede plotjes maakte, ik op de brandstapel zou worden gezet...

Jan Steeman
1933 - 2018

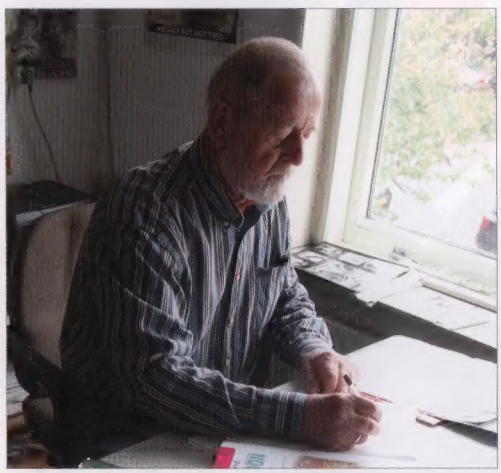

Jan kon soms wat onhandig uit de hoek komen. Toen Andries me op het kasteelfeest aan Jan voorstelde en vertelde dat ik de scenario's schreef voor *De grote boze wolf*, zei hij alleen: 'Oh ja, ik zal ook weer eens wat Disneyverhalen schrijven!' Ik schrok, want ik had er net zo'n lol in. Met mijn hippievriendje Wandert Dekkers filosofeerde ik graag over Midas. We vonden hem eigenlijk een zielige figuur, met zijn compulsieve dwang (vanaf die dag veranderde Wandert zijn naam en noemde zich voortaan Midas Dekkers).

Jan Steeman had toen al een jarenlange ervaring als succesvolle striptekenaar achter de rug, maar dat was vóór mijn tijd als scenariste. Wie het precies wil weten, kijkt maar op de onvolprezen Comiclopedia-site.

Jan had na verloop van tijd een enorme productie: twee pagina's *Sjors en Sjimmie* en twee pagina's *Arad en Maya* per week. Daarnaast nog reclamewerk. Die productie stopte abrupt toen *Pep* en *Sjors* werden samengevoegd tot *Eppo*. In één klap was Jan al zijn werk kwijt. Ik beloofde een nieuwe strip voor hem te schrijven. Dat werd *Noortje*, een gagstrip die Jan semi-naturalistisch tekende. Want alle strips in *Tina* waren toen realistisch getekend, behalve *Bessie Turf*. Jan had zichzelf geleerd om naturalistisch te tekenen, de verhoudingen waren realistisch, bij Noortje ook, maar alles was nét even overdreven. Als Noortje huilde, huilde ze hartverscheurend, als ze lachte, rolde ze om van het lachen.
Toen *Eppo* ontstond waren niet alleen Jan Steenman maar ook talloze andere tekenaars hun werk of een deel ervan kwijt. Jan kreeg snel weer werk en werd gevraagd om de voetbalstrip *Roel Dijkstra* te gaan tekenen, op tekst van Andries Brandt. Andries had niets met voetbal, maar kon wel heel spannende verhalen schrijven. Waar er gevoetbald moest worden, schreef Andries gewoon in het scenario: 'Hier anderhalve pagina voetbal, Jan.' En Jan, die wél van voetbal hield, deed dat dan.

Jan van Haasteren opperde, als één van de gedupeerden: 'We zouden eigenlijk een eigen stripblad moeten oprichten, een satirisch stripblad voor volwassenen.'
Ik had geen flauw idee hoe dat moest, praatte erover met Thé Tjong-Khing en die belde me later op: 'Ik heb iemand gevonden die alles van cijfertjes weet!'
Hij kwam met Hans van den Boom aanzetten, een student economie. Op een kladblok rekende Hans uit wat een eigen blad zou gaan kosten. Dat moest haalbaar zijn als de medewerkers van het eerste uur niet alleen hun strips zouden inbrengen, maar ook nog duizend gulden.
We zochten vooral de oude Toondertekenaars bij elkaar, de mannen van 'niet zeuren maar poetsen,' met een enorme zelfdiscipline. Andries en ik plotten meestal samen voor de eerste verhalen in *De Vrije Balloen*, de tekenaars leefden zich uit in nieuwe stijlen. Ook Jan Steeman; de ene keer tekende hij een verhaal in Dalístijl, dan weer een verhaal in Jeroen-Boschstijl of een karikaturale stijl zonder tekst (waar Andries, die het scenario had geschreven, de slappe lach van kreeg): 'Dichter und Bauer.'
We hadden geen redactie: zoals het ging in die hippietijd, had iedereen evenveel te vertellen. Een ex-seminarist (Jan Steeman), naast atheïsten, een dienstweigeraar (Wim Stevenhagen) naast Willy Lohmann, die naast *Kraaienhove* ook cartoons voor een legerblad tekende.
Sommige tekenaars hadden moeite met de kritiek op hun werk en omzeilden die door niet op tijd in te leveren. 'Het is nog niet klaar, maar zet mij maar neer voor zes pagina's. Toen er jonge tekenaars bijkwamen zoals Gerrit de Jager, Wim Stevenhagen en Eric Schreurs, zag je ze in elk nummer technisch vooruitschieten. Ze leerden gretig van hun oudere collega's de geheimen van de lichtbak, het Chinese penseel, het gewone penseel, 'de luie-tekenaarstruc' (schetsen met een blauw potlood, dat hoefde niet uitgegumd te worden als je er met zwarte inkt overheen ging, een truc die Jan Steeman altijd gebruikte).

Enfin. Ik had woord gehouden en bedacht dus *Noortje* voor Jan. In *Tina* stonden veel Engelse meisjesverhalen met een onwaarschijnlijke inhoud zoals over een mank meisje dat er

tóch in slaagde om een geweldige balletdanseres te worden.
Ik wilde een gewoon meisje neerzetten met de gewone meidenproblemen: hoe krijg je een jongen zo ver dat hij verliefd op je wordt, de nieuwe buurjongen begluren via trampolinespringen, nooit je kamer opruimen, je dagboek voor je jongere broertje (die ook Sander heet, net als Jans' jongste zoon) verstoppen. Dat soort dingen.
In het begin werd *Noortje* in *Tina* gebruikt als opvulling, als ze een pagina over hadden. Maar *Noortje* werd steeds populairder en al snel stond ze er elke week in. Eerst binnenin, toen op de achterpagina. Er kwamen ook langere *Noortje*-strips van 4 tot 6 pagina's over thema's als Kerst, Pasen en vakantie.

Er verscheen een *Noortje*-album in de reeks *Tina Topstrip* en er werd *Noortje*-merchandising gemaakt zoals een klok, dekbedhoezen en badlakens, als cadeau voor nieuwe *Tina*-abonnees. Kitty Smit, redactrice van *Tina*, wilde het toch nog eens met een speciaal *Noortje*-album proberen. Na veel gesoebat bij distributeur Aldipress 'mocht' dat zes weken in de boekhandelschappen liggen. En het wonder gebeurde: het album was ruim binnen die zes weken uitverkocht.

Jan Steeman en zijn vrouw Willy hadden een caravan gekocht en gingen elk jaar drie maanden in Spanje bij Benidorm kamperen. Jan tekende in die tijd gewoon door aan *Noortje*. Om de pagina's te posten, moest Jan met een kartonnen koker achterop zijn fiets een berg op rijden, naar het dichtstbijzijnde postkantoor. Maar *Noortje* was altijd tijdig op de *Tina*-redactie.

Noortje 'bestond' 25 jaar en er werd een diner voor de medewerkers en aanhang georganiseerd in een chic restaurant. Ook de baas van VNU verscheen met een prachtige plaquette voor Jan en mij met de tekst: '25 jaar Noortje – VNU bedankt Patty en Jan.'
Ook kreeg Jan de Bulletje en Boonestaak Schaal 2015 voor zijn betekenis voor de strip in Nederland. Ik moest het woord doen en schreef een gedicht voor Jan dat ik voorlas: 'Al hebben wij elkander nooit gemind/toch hebben we een kind dat ons verbindt'.
Toen kregen we een nieuwe hoofdredactrice bij *Tina* – ik zal geen namen noemen. Zij wilde haar stempel uiteraard op háár blad drukken en zocht nieuwe tekenaars. Ik stelde haar voor aan Gerard Leever, een goede vriend van me. Dat werd een strip over Gerards eigen tweelingdochters: *Suus en Sas*. Daarna probeerde ze voortvarend *Noortje* uit Tina te verwijderen. *Suus en Sas* werd opgehemeld, aan *Noortje* deugde niets. Die strip moest zo snel mogelijk het blad uit!
Ik zat in die tijd in de USA, waar ik op de Universiteit van Michigan in Ann Arbor, was aangenomen als 'Writer in Residence' om poëzieles te geven aan de studenten die dat wilden. Ik had een prachtige werkkamer daar met een eigen pc. Er kwam een kortaf mailtje van *Tina*'s hoofdredactrice met het bevel: 'Stop onmiddellijk met de productie van *Noortje*!'

Ik was geheel in paniek. Wist niet wat ik moest doen in de verre USA met dit bevel. Ik dacht aan het hoofd van VNU en zijn plaquette waarin hij Jan en mij bedankte. Via vrienden in Holland kwam ik achter zijn adres en ik schreef een scenario voor *Noortje*, dat Jan Steeman in Holland tekende en postte.
De hoofdredactrice werd op haar vingers getikt door de grote baas en hij gaf haar kordaat het bevel: '*Noortje* moet in *Tina* blijven!'
De hoofdredactrice was uiteraard niet blij dat ze door haar meerdere op haar vingers werd getikt. Ze paste er een mouw aan en besliste toen: '*Noortje* mág eens in de twee weken in *Tina* blijven staan.'
En zo is de situatie nu nog steeds. Toch zijn er al met al tot nu toe ruim 2200 pagina's *Noortje* door Jan Steeman en mij geproduceerd en er verschenen 29 *Noortje*-albums.

Jan werd zenuwachtig als hij geen *Noortje*-scenario op zijn tekenplank had liggen. Toen hij en zijn vrouw Willy van Brabant naar Heiloo in Noord-Holland verhuisden, belde hij me van tevoren of ik wat extra pagina's kon schrijven, zodat hij wat te tekenen had. Ook al zo'n verbazingwekkende uitspraak van Jan; ik kon me voorstellen dat hij tijdens een verhuizing wel wat beters te doen had. Ik denk dat het hem de rust gaf zijn normale werk te kunnen blijven voortzetten, zelfs met verhuizers om hem heen.

Ik dacht na over de toekomst van *Noortje*. Het meest waarschijnlijke was, dat Jan als eerste van ons twee zou overlijden, maar je weet het nooit. Daarom stelden we samen een afspraak op schrift, waarin de tekenaar of de schrijver die het eerst wilde stoppen of ziek werd, zijn of haar opvolger mocht aanwijzen. Intussen bleven we nog gewoon doorwerken en signeren op De Stripdagen en bij het Kamper Stripspektakel, praatten we bij en gingen gearmd op de foto.

Jans zoons kunnen allemaal striptekenen, omdat Jan altijd midden in de woonkamer zat te tekenen, zodat ze van kleins af aan over zijn schouder meekeken. Jan koos zijn zoon Lucas Steeman uit om hem als tekenaar van *Noortje* op te volgen en die zet nu (sinds aflevering 1756, de Pokémon-aflevering) *Noortje* voort. Want Jan wilde ermee stoppen. Hij kreeg steeds meer last van zijn nieren en was steeds moe, sliep veel.

Het ging bergafwaarts met Jan. Lucas hield me op de hoogte, omdat hij elke dag bij zijn ouders zat. Hoewel Jan vier zoons had, die dolgraag een nier aan hem wilden afstaan, wilde Jan dat niet. Hij was inmiddels 84 en vond het wel mooi geweest.

Lucas waarschuwde me: 'Als je nog afscheid wilt nemen van Jan, moet je nú komen.' Ik liep prompt de hele dag te huilen en zag er als een berg tegenop. Maar maakte een afspraak met Lucas en Willy om Jan Steeman nog voor de laatste keer in leven te zien.

Het was een mooi, ontroerend afscheid en ik huilde niet. Jan lag op een bed in de woonkamer en ik hield zijn hand vast.
'Kom je na je dood nog een keer bij me spoken?' vroeg ik aan Jan. Hij moest lachen en beloofde het.

Patty Klein

Allerhartigst en fanatiek

In de avond van 14 mei 2018 overleed William Vance in zijn huis even buiten de Spaanse stad Santander op 82-jarige leeftijd. De op zondag 8 september 1935 geboren William Josef van Cutsem groeit op in Curegem, een wijk in Anderlecht. Al van jongs af aan is Vance bezeten van strips. *Flash Gordon* van Alex Raymond, *Prins Valiant* van Harold Forster en *Tarzan* van Burne Hogarth behoren tot zijn favorieten. Na de Tweede Wereldoorlog maakt hij kennis met het werk van Hans G. Kresse. In 1950 wordt Vance op zijn vijftiende toegelaten tot de Académie Royale des Beaux-Arts in Brussel. Drie jaar later treedt hij in dienst bij het reclamebureau Publi Synthèsè. Vanaf 1956 neemt zijn carrière een vogelvlucht. In 1962 trouwt hij met Petra Coria en gaat hij bij het weekblad *Kuifje* werken. In de jaren 1960 vestigt Vance zijn naam als striptekenaar met series als *Howard Flynn*, *Ringo*, *Bruno Brazil* en *Bob Morane*; later gevolgd door onder meer *Ramiro*, *Bruce J. Hawker* en *Roderik*. Vanaf 1984 komt daar de zeer succesvolle strip *XIII* bij en tekent hij twee delen voor de reeks *Marshal Blueberry*. Vance bereikt uiteindelijk de status van meest succesvolle striptekenaar uit de stal van de uitgeverijen Lombard en Dargaud. In 2005 verschijnt een *Stripschrift*-special over William Vance, geschreven door Geert de Weijer.

William Vance

1935 - 2018

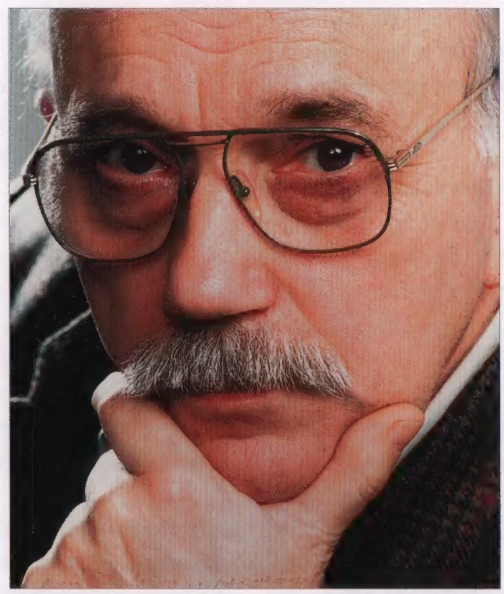

In 2001 ontstond bij mij, als conservator collecties in het Marinemuseum in Den Helder, het idee om een tentoonstelling van de Britse zeeheld Bruce J. Hawker samen te stellen. Ik was al jaren fan van William Vance, al wist ik verder weinig van hem. Zijn naam deed mij Amerikaans aan. Edoch, ik was in de ban van Bruce J. Hawker en moest en zou dat in een tentoonstelling voor het Marinemuseum samenvatten. Via Lombard in Brussel kwam ik in contact met Vance en hij was bereid mij in 2002 in Santander te ontvangen. Ik streek daar neer in een hotel met prachtig uitzicht over de Golf van Biskaje en de volgende dag stond een eerste ontmoeting met hem op het programma.

Aangezien het huis van Vance even buiten Santander ligt, stond hij er op mij op te halen, omdat ik anders zijn huis wellicht niet zou kunnen vinden. Hij had zin in de ontmoeting. En vanaf dat punt vonden we elkaar en hebben in de dagen daarop veel met elkaar gesproken. De ontvangst in zijn huis was allerhartelijkst en zijn vrouw Petra en zoon Erik, die zijn zaken behartigde, waren zeer vriendelijk. Uren heb ik met Vance in zijn atelier gesproken. Over van alles, maar vooral over schepen en hoe je die het beste kunt tekenen. Alles tot in detail. Vance hield van het detail. Alles in perfectie!
Hij pakte verschillende boeken uit zijn bibliotheek en legde uit hoe hij te werk ging. Ongelooflijk inspirerend en leerzaam. Zonder enige terughoudendheid heeft Vance mij zijn werk laten zien en was gul in het schenken van getekende reproducties en speciale uitgaves van zijn strips. Op de laatste dag van mijn eerste bezoek aan hem schonk hij mij een speciaal voor mij vervaardigde tekening waarop Bruce J. Hawker zijn grote voorbeeld Horatio Nelson ontmoet. Een kostbaar bezit.

Pas tijdens mijn bezoek aan Noord-Spanje begreep ik dat zijn naam als striptekenaar een fonetische samenstelling is van zijn achternaam Van Cutsem, maar dan afgekort: Van C. Ligt voor de hand, maar kom er maar eens op. Tijdens een tweede bezoek met een fotograaf mocht ik veel van zijn tekeningen en schilderijen laten fotograferen. Materiaal dat voor de tentoonstelling en catalogus *In het kielzog van Horatio Nelson – William Vance's Bruce J. Hawker* is gebruikt en die in 2003 in het Marinemuseum in Den Helder te zien was. Vance reisde met zijn zoon Erik naar Nederland. Zij woonden de opening van de tentoonstelling bij; Vance kreeg uit handen van Jan Kruis, die de expositie opende en een groot William-Vancefan was, een door hem gemaakte tekening waar Vance als Bruce J. Hawker uitgedost op staat. Een bijzondere tijd.

Ik hield nog lange tijd contact met hem. Op gezette tijden belden we met elkaar, maar na een tijd verwaterde het contact en dat had alles met de ziekte van Parkinson te maken. Die ziekte bleek zijn leven te beheersen. Vance kon niet meer tekenen zoals hij wilde. De werkelijkheid moet hard voor hem zijn geweest. Het bericht van zijn overlijden kwam hard aan, omdat ik hem persoonlijk heb gekend en omdat ik weet hoe vriendschappelijk, toegankelijk en aardig hij was. Ik zal hem missen.

Eén gesprek met Vance zal ik nooit vergeten en dat ging ongeveer als volgt. 'Graddy, je gaat toch binnenkort in het kader van een tentoonstelling voor onderzoek naar het Maritime Museum in Greenwich?' 'Ja', zei ik. 'Zou je dan wat voor mij willen doen? Ik zit met een klein probleem. Ik wil Bruce J. Hawker in de regen op de kampanje van zijn schip tekenen, maar ik weet niet precies hoe een regenjas van een Britse marineofficier er in die tijd uitzag. Het internet biedt geen uitkomst.' Die informatie heb ik hem uiteraard aangeleverd en hij was dankbaar. Het geeft eens te meer aan hoe fanatiek William Vance met zijn werk bezig is geweest. Een groot striptekenaar is heengegaan.

Graddy Boven
conservator Marinemuseum

ADVERTENTIE

Thijs IJs de Witte Beer

de voorloper van Tom Poes eindelijk in boekvorm !

Voor het eerst gaat nu Thijs IJs, de Witte Beer in boekvorm verschijnen, in 3 luxe banden.
Met de **integrale uitgave** van deze voorloper van **Tom Poes** kan men eindelijk ook deze verhalen lezen. Een historische gebeurtenis, want met deze krantenstrip heeft **Marten Toonder** het vak kunnen leren!
Alle **52 verhalen** die tussen 1934 en 1938 in de dagbladen verschenen, zijn in deze **eenmalige, gelimiteerde uitgave** opgenomen.
Prijs voor de drie banden samen € 175.
Men kan **tot 1 augustus 2018 intekenen** bij de uitgever, door **overmaking** van het bedrag op bankrekening **NL66 INGB 0004 3099 00** van Uitgeverij Panda. Op de intekening wordt de **eenmalige oplage** bepaald.

Andere StripKlassiekers

voor de Jeugd van Toen

TOM POES

Integrale uitgave van alle Tom Poes-verhalen.
Reeds 28 delen verschenen. Met alle verhalen uit **Donald Duck**, uit **Revue**, uit **Ons Vrije Nederland**, uit **Metro** en met de **Engelse publicaties** in het **Nederlands** vertaald.
Voor de kleinere beurs zijn nu de delen met de verhalen uit **Donald Duck** in prijs verlaagd:
deel 2 t/m 21: prijs per deel € 29,50.
De overige delen: prijs per deel € 60.

Eric de Noorman

Voor het eerst nu volledig in boekvorm: alle verhalen in 24 luxe banden.
Van alle striphelden die in de jaren veertig en vijftig hebben rondgelopen, is **Eric de Noorman** degene die het meest tot de verbeelding van de lezers sprak.
Band 24 bevat als extra **een dvd** met het unieke **gefilmde vraaggesprek** – 80 minuten – met **Hans Kresse**. Alle delen zijn inmiddels verschenen en nog verkrijgbaar. Prijs per deel € 60.

ARENDSOOG

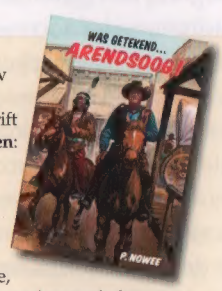

Van 1961 tot 1980 tekende **Hans Kresse** voor elk nieuw **Arendsoog**-boek een omslagillustratie en een aantal illustraties in zwart-wit. Speciaal voor het striptijdschrift *Pep* schreef Paul Nowee **vier extra Arendsoog-verhalen**:
– *De goudzoeker van Memphis-City*
– *Het raadsel van de Rode Rivier*
– *Strijd om de Woodson-ranch*
– *Onschuldig verdacht*
Deze verhalen werden in feuilletonvorm geplaatst en per aflevering fraai **geïllustreerd** door Hans Kresse, in **prachtige kleuren**. Voor de volledige boekuitgave van deze verhalen is het gelukt de meeste **originele tekeningen** – ruim 80 – te achterhalen en daarvan te reproduceren. Prijs € 50.

Kijk op www.uitgeverij-panda.nl of vraag meer informatie.
Telefoon: 070 3615393, E-mail: info@uitgeverij-panda.nl

Lieve lezers...

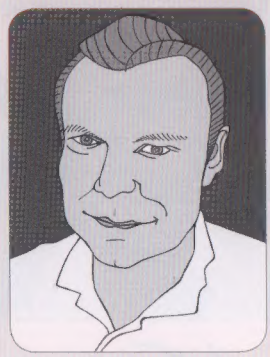

Pas onlangs hoorde ik voor het eerst dat stripgoeroe Hans Matla zijn stripverzameling aan de Koninklijke Bibliotheek wil verkopen. Hij wil er 1,8 miljoen voor hebben, zag ik op Omroep West. 'Een vriendenprijsje'. Maar voor de KB is het een hoop geld, dat dan weer niet aan andere dingen besteed kan worden. Bovendien omvat de verzameling veel items waar de KB totaal niet in is geïnteresseerd, zoals lege pindakaaspotjes met stripetiketjes.

In een filmpje van Omroep West zien we iemand van de KB in een stripcatalogus bladeren. Het is de catalogus die Matla zelf heeft gemaakt. Als een stripboek in Matla's verzameling €15.000 moet opbrengen, dan is dat omdat dat in die catalogus staat. Ik moet eerlijk gezegd ontzettend grinniken om zoveel leepheid.

Na een beetje googlen ontdekte ik dat Matla al jaren bezig is zijn verzameling aan de KB te slijten. Hij gebruikt zijn hele netwerk ervoor. Politicus Jacques Monasch, die de PvdA verliet voor een hachelijk avontuur als eenmansfractie dat jammerlijk afliep, heeft er vorig jaar zelfs Kamervragen over gesteld aan de toenmalige cultuurminister Jet Bussemaker. Toen wilde Matla zelfs drie miljoen voor zijn boeken en potjes. 'Grote culturele waarde', aldus Monasch. 'Oké, ga maar naar het Mondriaan Fonds', antwoordde Bussemaker.

Het actualiteitenprogramma EenVandaag wijdde er ook een repo aan. Daarin zien we Matla in zijn archief een stapel strips omgooien en niet erg voorzichtig weer oprapen. Hij boetseert als het ware die stapel weer terug. 'Wat gooit u daar nou om?', hoor je de voor de kijker onzichtbare reporter vragen met een pesterig Frans-Brometstemmetje.

Een jaar later heeft Matla blijkbaar veel water bij de wijn gedaan en de prijs met 1,2 miljoen verlaagd. Hij probeert het nu met emotionele chantage. Als de KB niet toehapt, moet hij de verzameling in delen gaan veilen en dat zou toch verschrikkelijk zijn, dan valt deze uit elkaar!

Dat is helemaal niet verschrikkelijk. Jammer voor Matla, want die kan dan niet dagelijks tussen zijn eigen stripboeken gaan zitten in de KB, die ze allemaal keurig voor hem onderhoudt, zonder dat het hem een cent kost, maar het zullen allemaal fanatieke stripverzamelaars zijn die zijn stukken kopen, en die zullen ze allemaal liefdevol koesteren.

Het zijn maar strips. Stel dat er ergens een onbekend manuscript van Vondel opduikt waar de KB de hand op wil leggen, maar dat niet kan omdat ze 1,8 miljoen heeft uitgegeven aan strips, dan zou dat toch een grotere klap zijn voor het Nederlandse cultuurgoed.

Nee, Matla zal zijn miljonairsschap in stukjes en beetjes bij elkaar moeten gaan scharrelen.

peter.breedveld@stripschrift.nl

ADVERTENTIE

•STRIPS•GAMES•MANGA•
SPECIAALZAAK

Kleine Berg 33 • 5611 JS Eindhoven
Tel. 040 - 2 441 882 • www.eppo.nl

ADVERTENTIE

AKIM
Stripspeciaalzaak

Geen winkel in de buurt,
door ons worden de strips verstuurd

Bestel snel op Akim.nl

* Nieuwe strips
* Antiquarisch
* Tweedehands
* Manga's
* Comics
* Curiosa
* Originelen

Tevens inkoop van
partijen en verzamelingen

AKIM.nl
Stripwinkel Akim Ulgersmaweg 14 9731 BS Groningen

Stars & Strips

Olav Beemer

Cross-overs en herstart

Er gebeurt nogal wat bij DC Comics. Batman en Catwoman stappen in het huwelijksbootje, Brian Michael Bendis wordt de nieuwe schrijver van *Superman* en er komt een nieuwe cross-over aan. In de maand mei is daar extra aandacht voor gevraagd met *DC Nation*, een special met drie korte verhalen voor de prijs van slechts $0.25.

Makers Scott Snyder, James Tynion IV en Joshua Williamson komen met de proloog voor hun cross-over *Justice League: No Justice*, een vierdelige miniserie die gedurende de rest van de maand mei wekelijks verschenen is. Brian Michael Bendis en José Luis García-López laten alvast zien wat de plannen zijn met de zesdelige miniserie *Man of Steel*. En Tom King en Clay Mann werken toe naar *Batman 50* met een verhaal waarin duidelijk wordt hoe de Joker reageert op het nieuws dat zijn eeuwige aartsvijand straks gaat trouwen met Catwoman.

Dat huwelijk werd in juni nog wat verder uitgemolken met vijf wekelijks verschenen specials. Elk nummer van *Batman: Prelude to the Wedding* richt zich op één van Batmans bondgenoten én één van Batmans vijanden, onder wie Robin, Harley Quinn en de Riddler. Alle delen worden geschreven door Tim Seeley *(Grayson)*, terwijl het tekenwerk wordt verzorgd door achtereenvolgens Brad Walker, Travis Moore, Minkyu Jung, Javier Fernandez en Sami Basri. De omslagen worden verzorgd door Rafael Albuquerque *(American Vampire)*.

Intussen krijgt de serie Justice League een herstart die doet denken aan wat concurrent Marvel al vaker doet. Deze herstart staat in het teken van een nieuw team makers van naam: Scott Snyder *(Batman)* wordt de nieuwe schrijver en Jim Cheung *(Young Avengers)* de nieuwe tekenaar. Cheung staat echter bekend als traag, vandaar dat Jorge Jimenez om het nummer zijn taken waarneemt. Het is de vraag hoe lang het duurt voordat Jimenez élk nummer voor zijn rekening mag nemen.

Klassieke nummering van korte duur

De afdeling marketing van uitgeverij Marvel Comics hinkt op twee gedachten. Aan de ene kant is er het besef dat een nummer 1 beter verkoopt dan een nummer 417, maar aan de andere kant willen ze graag een graantje meepikken van het succes dat een mijlpaal als nummer 800 met zich meebrengt.

Dat series worden stopgezet en weer worden herstart is iets van alle tijden. In het verleden zat daar vaak enige tijd tussen en zelfs als de oude nummering werd voortgezet, dan hoefde dat geen belemmering voor succes te zijn. Op die manier groeide *Uncanny X-Men* na een herstart uit tot de populairste reeks van de jaren 1980 en 1990. Tegenwoordig gaat dat anders. Beïnvloed door het denken in seizoenen van tv-series worden veel reeksen om de paar jaar herstart, zonder een maand over te slaan. Vorig jaar leek het er echter even op dat Marvel de puristen tegemoet kwam met een grootschalige terugkeer naar de oude, klassieke nummering.

Inmiddels is dat van korte duur gebleken. Sinds mei worden de eerste series namelijk alweer herstart. Dat begint bij

DC Nation voor een kwartje.

Justice League door Snyder.

Avengers door Aaron en McGuinness.

Herstart voor *Deadpool*.

Miller komt met *Xerxes*.

Klassiek werk van Sienkiewicz.

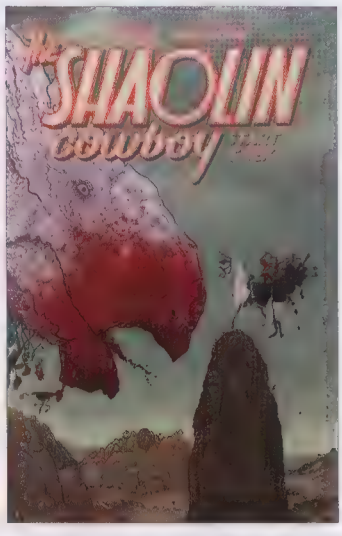

Shaolin Cowboy gebundeld.

Avengers, door de nieuwe makers Jason Aaron *(Mighty Thor)* en Ed McGuinness *(Deadpool)*. Ook Venom krijgt met Donny Cates *(Doctor Strange)* en Ryan Stegman *(Superior Spider-Man)* een herstart met nieuwe makers. Bij *Black Panther* is alleen sprake van een nieuwe tekenaar: vaste schrijver Ta-Nehisi Coates krijgt onder de nieuwe nummering gezelschap van Daniel Acuña *(Uncanny Avengers)*.

In juni volgden *Thor* (door Jason Aaron en Mike Del Mundo), *Tony Stark: Iron Man* (Dan Slott en Valerio Schiti), *Immortal Hulk* (Al Ewing en Joe Bennett), *Deadpool* (Skottie Young en Nic Klein) en *Doctor Strange* (Mark Waid en Jesús Saiz). De herstart van *Doctor Strange* is opvallend, want die serie zou later dit jaar nummer 400 bereiken. Of krijgen we dat feestnummer straks alsnog?

olav.beemer@stripschrift.nl

Bundel Het is bijna vijftien jaar geleden dat *Shaolin Cowboy* van Geof Darrow werd gelanceerd door uitgeverij Burlyman Entertainment. De zeven toentertijd verschenen nummers worden deze zomer bij Dark Horse gebundeld en uitgebracht als de fraaie hardekaftuitgave *Shaolin Cowboy: Start Trek*. Het prijskaartje van dit boek wordt $24.99.

Luxe Bij uitgeverij IDW Publishing verschijnen deze zomer twee nieuwe *Artifact Editions*, oversized hardcovers met origineel werk van bekende tekenaars. In juli ligt eerst John Byrne's *X-Men* in de winkels, in augustus gevolgd door Bill Sienkiewicz's *Mutants and Moon Knights*. Beide bundels tellen honderdvierenveertig pagina's.

Spin-off Inmiddels al van start gegaan, maar zeker de moeite van het vermelden nog waard: *Xerxes: The Fall of the House of Darius and the Rise of Alexander* door Frank Miller. In deze vijfdelige miniserie van Dark Horse keert Miller *(The Dark Knight Returns)* terug naar de wereld van zijn verfilmde klassieker 300. Losse delen kosten $5.99.

Enrico Marini

'Mijn personages zijn onvoorspelbaar en humeurig'

Michel van Merriënboer – Vertaling: Stephanie Buijs

Enrico Marini (13 augustus 1969, Liestal, Zwitserland) zit ruim vijfentwintig jaar in het vak. Zijn stripavontuur begon met *Olivier Varèse*, maar in Nederland maakten we pas kennis met hem op het moment dat uitgeverij Arboris *Gipsy* vertaalde.
Voor iedere serie werkt Marini met een andere scenarist, behalve voor zijn laatste: *De adelaars van Rome*. Daarmee wilde hij bewijzen zelf ook een goed scenario te kunnen schrijven.

Boven: In 2007 verscheen bij Dargaud *Het proces*, het nulnummer van de serie *De Schorpioen*. Het was geen strip, maar een geïllustreerd verhaal met achtergrondinformatie over de hoofdrolspelers.

Wie kent de series van Enrico Marini niet? *Gipsy* (een kruising tussen Mad Max en Rambo), die met een truck in een futuristische wereld rijdt, *De aasgieren*, over vampiers in de moderne tijd of *De Schorpioen*, een mystiek degenavontuur met een vleugje Indiana Jones en een snufje Zorro. Of wat dacht je van de western *Ster van de woestijn*?

Laten we beginnen bij je jongste eigen serie *De adelaars van Rome*. Waarom wilde je graag een verhaal over het oude Rome maken?
Enrico Marini: Er is vlak bij mijn woonplaats een archeologische vindplaats, áugusto aurica, die niet zo ver van Bazel af ligt. Daar is een Romeins museum en elk jaar wordt er een Romeins historisch feest gehouden met legionairs in uniform, kraampjes en Romeinse ambachtslieden. Het oogt als een historische Romeinse markt, met gladiatorgevechten en wagenrennen en zo. Daar ging ik als kind al wel eens heen. Toen ik aan *De adelaars*

van Rome werkte, ben ik er weer heen gegaan. Om inspiratie en ideeën op te doen en te praten met mensen die oude ambachten aan het uitoefenen waren of uniformen en burgerkleding namaakten. Tussen de mensen die ik sprak, zaten archeologen en allerlei andere experts van de klassieke oudheid. Ik heb er ook een paar naslagwerken op de kop getikt. Die brachten me op het idee om een verhaal te schrijven over vriendschap, maar dan in een historische omgeving waar oorlog en conflicten heersten.

Gaat die historische interesse verder dan alleen de oudheid?
Ja, het verleden trekt me sowieso meer dan de toekomst. Ik hou van historische romans en avonturenfilms over de oudheid. Als klein jochie keek ik al naar films als *Ben Hur*, over het Romeinse rijk, maar ook naar westerns met John Wayne. Al keek ik net zo lief naar musicals, want ik vond Hollywood geweldig.
Eén van de films als inspiratiebron voor *De adelaars van Rome* was *Gladiator* van Ridley Scott. Al is de serie *Rome* van HBO toch wel van grotere invloed op mij geweest. Het eerste scenario had ik echter al geschreven voordat ik deze serie ontdekte. Overigens, historische strips over de oudheid hebben, wat je wél zou verwachten, geen belangrijke rol gespeeld. Ik was bij voorbeeld geen lezer van *Alex* van Jacques Martin.

Wilde je met *De adelaars van Rome* bewijzen dat je zelf ook een goed scenario kan schrijven?
Ja, ik wilde weten of ik in staat zou zijn om eigenhandig een strip te maken zonder te hoeven steunen op een scenarist. Wanneer je met zijn tweeën werkt, moet je je voortdurend aanpassen aan de ander. Ik wilde nou eens een keer geen compromissen sluiten. Zo is *De adelaars van Rome* ontstaan.

Foto: Michel van Merriënboer

Het oude Rome

Hoe heb je je personages gekozen?
Ik heb de werken gelezen van Velleius Paterculus en Publius Cornelius Tacitus. Daarnaast heb ik veelvuldig met historici gesproken en natuurlijk het internet er op na geslagen. Het verhaal van Arminius is gebaseerd op een bestaand personage, al is het beeld dat uit de boeken naar voren komt anders dan hoe ik hem gestalte heb gegeven. In die tijd leefden Tiberius en Augustus en ook van hen heb ik biografieën gelezen. Ik blijf in mijn verhalen weliswaar trouw aan de geschiedkundige feiten, maar ik veroorloof me wel de nodige vrijheden.

Waar verwijst de serienaam naar?

De adelaars verwijzen naar het symbool van de legionairs. Naar hun banier waarop een adelaar staat afgebeeld. Als die veroverd was dan waren de legionairs verslagen. Een grote schande. In de tijd dat Arminius leefde hebben de Romeinen tot drie

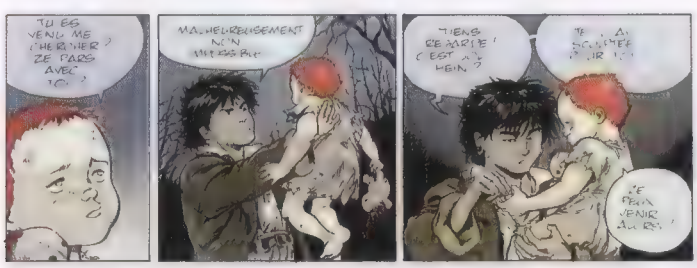

Boven: Invloed van manga op het werk van Marini, zoals hier een voorbeeld uit *Gipsy*.

Boven en ernaast: Wie weet komt er ooit een vervolg op *Gypsy*; als het aan Marini ligt wel. Tot nu toe zijn er zes delen verschenen.

keer toe hun banier verloren. De adelaar is niet alleen het symbool van het legioen, maar ook van Rome.
In de strip staan meer verwijzingen, zoals paardenrennen – een eerbetoon aan *Ben Hur* – en een droom met een wolf en een adelaar. Die verwijst naar de fabel met de raaf en de vos. De herkomst van de fabel komt uit de oudheid.
De meeste mensen schrijven die fabel toe aan François Rabelais of Jean de la Fontaine. Maar hij is oorspronkelijk van de Griekse dichter Aesopus, rond 600 voor Christus. Daarom vond ik het wel toepasselijk om die te gebruiken, zij het met mijn eigen invulling.

De gekruisigde hand die je tekende linksboven op bladzijde 34 van het vierde album, is dat een verwijzing naar het omslag van het negende deel van *Murena* van Philippe Delaby? Want zelfs de vingers staan precies in dezelfde stand.
Nee, dat is echt toeval. Het is een symbolische tekening. Daarom heeft Delaby dat ook gebruikt.

Ik zie nog meer overeenkomsten, zoals de grapjes met graffiti op de muren in Rome.
Ik teken natuurlijk net als hij over het oude Rome en alles wat daar bij komt. Ik ben dol op het werk van Delaby, maar we liggen qua stijl nogal ver van elkaar af. We hebben niet dezelfde invalshoek en onze benadering is ook anders. Zijn werk was wel inspirerend. Ik voelde me gemotiveerd en gestimuleerd zelfs én er bestond een gezonde concurrentie. Zonder afgunst. Ik mis hem enorm. Zijn dood is een groot verlies.

En net als Delaby schuw je seks en geweld niet. Je voert op bladzijde 51 en 52 in het eerste deel zelfs de mogelijkheid op om seks te hebben met een travestiet, kinderen en een oude vrouw. Heb je daar commentaar op gekregen?
Ja, ja, zeker, er kwam wel kritiek los. Ik heb me inderdaad wel eens laten gaan, maar over het algemeen is dat om de karakters van personages te definiëren. De personages worden gekenmerkt door de seksualiteit die ze beleven. In de Romeinse tijd was de moraal heel anders dan onze huidige moraal. Vandaag de dag spreken wij daar schande van, maar in die tijd was dat de normaalste zaak van de wereld.

Waarom laat je Marcus en Arminius zo uitvoerig met seks bezig zijn?
In die tijd lag het niet echt voor de hand dat iemand zoals Marcus verliefd werd. In die tijd hadden ze maîtresses en slaven en zeker iemand met zijn status beleefde zijn avontuurtjes. Romeinse jongeren waren niet altijd even gelukkig. Meestal had de vader, de pater familias, de vrouw voor zijn zoon uitgezocht. Tegelijkertijd laat het ook zien wat voor karakter hij heeft. Hij is echt niet alleen maar sympathiek. Hij kent momenten van grote zwakte en gaat hoeren en snoeren. Op dat moment kan de lezer zich niet meer volledig achter het personage scharen. Zelfs Arminius geeft de lezer soms een ongemakkelijk gevoel. Hij offert bij voorbeeld zijn vriendschappen wel eens op voor een meisje en blijkt een machtswellusteling, een strateeg. Arminius weet wat hij moet doen om iets te bereiken en kent geen

Boven: Zelfs in zwart/wit is het bekijken van Marini's werk een genot.

Links: Eerbetoon aan Philippe Delaby.

J'AI SCULPTÉ PLEIN DE FOIS MAIS JE N'ARRIVE PAS VRAIMENT À SAISIR SES TRAITS CETTE LÉGÈRETÉ
PARFOIS IL POSE POUR MOI JE PENSE QU'IL M'AIME BIEN

Boven: Hoofdpersoon Marcus uit *De adelaars van Rome* snijdt in de serie constant figuren uit hout, zoals dit beest.

Rechts: Marini schuwt in zijn strips het geweld niet. Hier een gewelddadige scène uit *De adelaars van Rome*.

Rechtsonder: Marini's inkleuring van *De adelaars van Rome* doet denken aan Hermanns *Jeremiah*. Op deze tekening valt 'de adelaar', het symbool van Rome.

gewetensbezwaren. Hij vecht voor vrijheid en zijn volk.

Zijn gewelddadigheid en seksualiteit onmisbaar in een strip?
Ja en nee eigenlijk. Seksualiteit is minder nodig dan geweld. Maar zelfs in *Asterix* heb je een bepaalde seksuele aantrekkingskracht, bij voorbeeld wanneer Obelix verliefd wordt. Geweld is altijd wel aanwezig, maar vaak op een grappige manier. Als het geweld in *Tom & Jerry* ontbrak dan zou het niet zo grappig zijn. Al hangt dat wel van het genre af. In *De adelaars van Rome* is die context van geweld wel noodzakelijk en de seksualiteit is nu eenmaal een belangrijk onderdeel van die tijd.

Onder controle

Je kleurgebruik is bijzonder en sfeervol. Heb je wel eens overwogen om de inkleuring aan een ander over te laten?
Nee, mijn werk zou er dan toch anders uitzien. Er zijn natuurlijk goede inkleurders, maar die kunnen het toch niet zo overbrengen zoals ik het zelf zou doen. Wat dat aangaat heeft Hermann wel invloed op me gehad. Ik vond dat ik het zelf moest kunnen. We hadden het net over Delaby. Hij heeft met meerdere inkleurders gewerkt, stuk voor stuk vaklui, maar niemand kon zo goed zijn omslagen inkleuren als hijzelf.

Neemt de inkleuring dan niet veel tijd in beslag?
Dat valt wel mee. Als ik het zelf inkleur, dan weet ik precies waar ik het blanco wil laten, waar ik het wil arceren en dergelijke. Als ik het werk voor

Boven: De Schorpioen, Marini's fictieve hoofdpersoon die hij verweeft in historisch gezien belangrijke gebeurtenissen.

Links: De Schorpioen bevat ook pauselijke intriges in de achttiende eeuw. Dan Brown is er niets bij.

Boven: Omslag van de luxe Franstalige uitgave van *De Schorpioen 1*.

moet bereiden voor een inkleurder, dan moet ik eerst alles tekenen en inkten en daarna nog eens overal aangeven hoe ik het wil hebben. Vervolgens moet ik dat met de inkleurder gaan bespreken en moeten we continu scans en dergelijke e-mailen. Het kost veel tijd om iemand de juiste aanwijzingen te geven en ik ben daar niet zo goed in. Zelf heb ik tussen de vier en zes uur voor een pagina nodig.

Oh, dat is snel!
Ja, acht uur als het om een ingewikkelde plaat gaat. Ik win er dus nauwelijks tijd bij als ik met een inkleurder samen zou werken. Op een heel album zou ik er dan misschien een maand korter over doen. Over een album van *De Schorpioen* doe ik nu zo'n zes tot zeven maanden. Over *De adelaars van Rome* doe ik circa tien maanden. Als ik daar een maand op zou winnen, maakt me dat niet zo veel uit. Ik wil het liefst de controle over alles blijven houden.

Speel je met je strips in op de actualiteit? *Gipsy* kwam uit in de tijd dat je films had van Silvester Stallone en andere spierbundels. *De adelaars van Rome* is uitgebracht terwijl er series zijn zoals *Rome* en *Spartacus*. Toeval?
Och nee, ik denk van niet, je wordt toch beïnvloed. Zoals ik al zei: ik hou van Hollywood. Maar de invloed van de series *Rome* en *Spartacus* is eigenlijk toeval, want het scenario van *De adelaars van Rome* had ik al twee tot drie jaar eerder geschreven voordat ik het ging tekenen.

Tekortkomingen

Je maakt graag verhalen over vrijheidsstrijders. Wat trekt jou aan in tekenen van dit soort pesonages?
Vrijheidsstrijders, ja de drang om je eigen doelstelling na te streven en om dat in vrijheid te kunnen doen, dat heb ik ook sterk. Ik hou er bij voorbeeld niet van om stereotiepe personages te tekenen; het moeten personages zijn met hun tekortkomingen. Niet zwart/wit, maar karakters die onvoorspelbaar zijn en humeurig. De Schorpioen heeft zo zijn redenen waarom hij zo is geworden en kent duistere kanten. Dat vind ik menselijk.

Wat vind je zelf je beste serie?
Ik ben tevreden over *De adelaars van Rome*. Bij *De Schorpioen* was het mijn idee om een eerbetoon aan de ridderfilms uit de jaren 1950 te brengen. Hoewel ik meer hou van het verleden, ben ik in het bijzonder gehecht aan het personage Gipsy. Ik hoop die strip nog een keer te kunnen voortzetten.

De laatste *Gipsy* vond ik nogal ongeloofwaardig. Had jij geen moeite met het scenario waarin mensen door een virus veranderen in zombies?
Ja, dat is niet helemaal mijn ding. Ik vond het album *De Aztekenlach* wel grappig, maar lang niet alles. Het werd één groot experiment, al heb ik me prima vermaakt met het tekenwerk. In de delen daarvoor ging het om een veranderende maatschappij; dat was makkelijker te bevatten. Het vervolg op *Gipsy* zal toch meer *back to the roots* zijn. Maar dat is vooralsnog toekomstmuziek.

Het verhaal van *Gipsy* leent zich goed voor meerdere verhaallijnen. Je zou daar gemakkelijk tientallen albums, net zoals *Jeremiah*, van kunnen maken, toch?
Ja, ik ben fan van *Jeremiah*. De verhalen komen wel overeen, maar *Gipsy* is anders. Minder diepgaand, meer lol en minder psychologisch. De personages in *Jeremiah* zijn sterk neergezet. Dat kan Hermann goed; ook van zijn *Bernard Prince* was ik gecharmeerd.

Wat zijn de toekomstplannen voor *De Schorpioen*?
Deel twaalf zal ik in ieder geval nog tekenen. Of dat mijn laatste is en wat we verder met de serie voor ogen hebben, daar kan ik nu nog niets over mededelen.

Te uitgesproken

Gebruik je cameo's? Drago in *De aasgieren* doet me denken aan Robert de Niro in *Angel Heart* en in *De ster van de woestijn* lijkt Matthew als twee druppels water op Sean Connery. Is dat bewust?
Voor *De ster van de woestijn* had ik meerdere acteurs in gedachten, naast Sean ook Jason Robards en Clint Eastwood. Sean Connery is een acteur die ik altijd bewonderd heb en die er goed uitzag. Het is een eerbetoon, maar eigenlijk is hij te uitgesproken om als stripfiguur te dienen. Daarom zal ik dat niet meer doen. Ik geef er de voorkeur aan om mijn personages zelf uit te tekenen. Overigens, ik heb het tekenwerk van deze strip overgedragen aan een vriend van me: Hugues Labiano. Ik heb er zelf geen tijd meer voor.

Boven: Een Franstalige editie van *De aasgieren 1*.

Hoewel je tekenstijl is geëvolueerd, zie ik in je eerste strip *Olivier Varèse* en later ook in *Gipsy* duidelijk manga-invloeden. Wat heeft je het meest beïnvloed? De Europese strip of de Japanse manga?
O, maar ik ben door veel stromingen en mensen geïnspireerd en beïnvloed. Bij voorbeeld Hermann, Jean Giraud en Jordi Bernet. Als je goed kijkt zie je hun stijl ook in mijn werk terugkomen. Maar ook het werk van Katsuhiro Otomo, John Romita Sr, Gil Kane, Jim Aparo, Alex Toth enzovoorts. Voor de rest: Disney-tekenfilms en andere animaties en, zoals ik al in het begin zei, Hollywoodfilms.

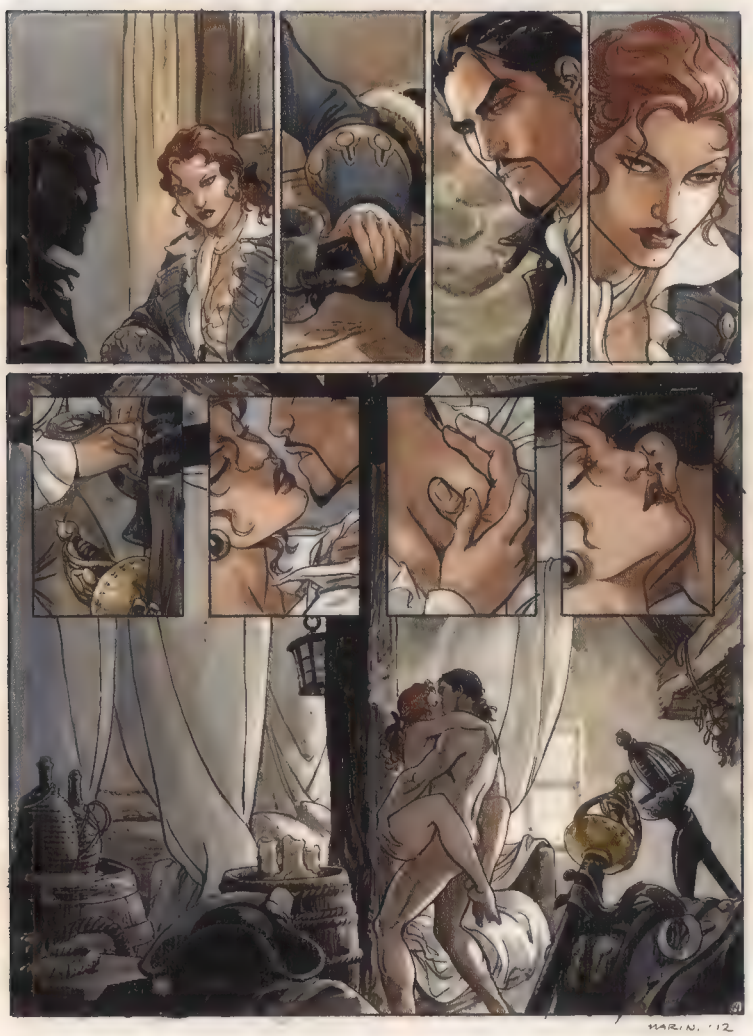

Links: Een Marini-strip is haast ondenkbaar zonder 'seksuele aantrekkingskracht', zoals hier in *De Schorpioen*.

Boven: Rapaces is de Franse naam van de vampier-serie *De aasgieren*. De hoofdpersoon heeft iets weg van steracteur Robert de Niro.

Wat kocht je als kind voor strips?
Spider-Man, *Batman*, *Asterix*, *Kuifje*. In 1986 kocht ik in een klein boekwinkeltje in New York *Akira*, nog zelfs voor het verscheen in Europa.

Was je in je jeugd al veel bezig met strips? Want je hebt de Academie voor de schone kunsten gevolgd in Bazel en werd snel ontdekt.
Ja, als kind wilde ik graag tekenaar worden. Op de academie hield ik me van 1987 tot 1991 bezig met het vak grafisch ontwerpen voor reclame. In 1987 deed ik mee aan een wedstrijd op het stripfestival van Sierre, waar mijn inzending tevens werd tentoongesteld. Cuno Affolter, stripexpert en journalist, kreeg deze onder ogen en liet mijn werk zien aan Fabrice Giger, uitgever van Alpen Publishers en Les Humanoïdes Associés. Fabrice nodigde me uit om bij hem te komen werken. Hij stelde me voor aan Alain Penel – pseudoniem Marelle – die me het script *De duif op het Rode Plein* van *Olivier Varèse* gaf. Alain was journalist bij *La Tribune de Genève* en het lukte hem om deze strip daarin voorgepubliceerd te krijgen.

Viel dat leren en tegelijkertijd strips tekenen te combineren?
Lastig. Ik werd er wel door gedwongen snel en gedisciplineerd te leren werken, want de strip werd dagelijks afgedrukt. Elke avond moest ik weer een aflevering af hebben. Ik begon er aan wanneer mijn schooldag erop zat. Het heeft me ver gebracht, want na vier jaar was ik klaar om als professional aan de slag te gaan.

Hoe ging het toen verder?
Drie albums van *Olivier Varèse* kwamen uit toen ik nog op de academie zat. Ik heb er daarna nog één gemaakt. Alpen Publishers heeft ze alle vier uitgegeven en bezat de rechten; zij bepaalde dat verschillende scenaristen aan de serie werkten. Deel twee en drie waren op script van Thierry Smolderen en deel vier deed ik met Georges Pop. Thierry en ik besloten op een dag om ons eigen stripverhaal te maken, dat werd *Gipsy*.

Met welke scenarist zou je nog willen samenwerken?

Boven: Studie voor personages uit *De aasgieren*: Vicky Lenore en Benito.

Boven: Een snufje Hollywood is nooit ver weg in de strips van Marini. Deze scène uit *De aasgieren* heeft wel iets weg van een scène uit *The Matrix*.

Er zijn wel een paar scenaristen die ik in gedachten heb, maar als ik je nu namen ga noemen, dan gaan ze me allemaal bellen. (lacht) Oké, eentje dan, de comic-scenarist Brian Azzarello bewonder ik om zijn schrijfstijl.

Je post regelmatig tekeningen op je website met mannen met een gleufhoed en een pistool; is dat een nieuw project?
Ik ben bezig met een misdaadverhaal dat zich afspeelt na de Tweede Wereldoorlog. Werktitel is *Polar* en misschien houd ik die titel wel. Het zal overigens geen serie worden.

michel.van.merriënboer@stripschrift.nl

N.B. Dit gesprek met Enrico Marini vond plaats voordat de tekenaar had gehoord dat hij een *Batman*-verhaal mocht maken.

Boven: Schets voor een nieuw misdaadverhaal dat zich afspeelt na de Tweede Wereldoorlog. Werktitel is *Polar*.

Boven: Omdat Hugues Labiano een goede vriend is van Marini, mocht hij 2 delen tekenen van *Ster van de woestijn*.

Onder: Ex-libris met de hoofdpersonages uit *Ster van de woestijn* voor de Belgische stripwinkel Het 'B'-gevaar.

Enrico Marini kreeg carte blanche voor eerste 'Europese' Batman

Geert de Weyer

Nooit eerder in zijn bijna 80-jarige geschiedenis kreeg een Europeaan volledig carte blanche om Batman naar zijn hand te zetten. 'Dit kon ik onmogelijk laten liggen,' zegt **Enrico Marini** (13 augustus 1969, Liestal, Zwitserland). 'Maar wel jammer dat ik te laat begreep dat ik een nieuwe superschurk mocht creëren.' Deel 2 volgt in augustus.

Boven: Illustratie voor het omslag van *Batman: The Dark Prince Charming 1*.

De Joker die grinnikend met een scheermes op een jong meisje afstapt. Batman die op een zwoele nacht een kind verwekt bij een dienster. En een opportunistische Catwoman die de hele situatie naar haar hand zet voor kostbare juwelen. Dat is, in een notendop, de rode draad van *The Dark Prince Charming*, een tweeluik van de Italiaanse auteur Enrico Marini, die in Europa de voorbije jaren met series als *De aasgieren*, *De adelaars van Rome* en *De Schorpioen* heuse bestsellers afleverde.

En nu is er dus *Batman*. Jawel, een primeur, grijnst Marini vanuit zijn comfortabele zetel in een Brussels hotel. Rondom hem enkele opvallende billboards met daarop een door de lucht klievende Batman of een sexy Catwoman. Uitgeverij Dargaud verwacht veel van Marini's *Batman*.

Voor alle duidelijkheid: het is niet voor het eerst dat een Europeaan zich over Batman mocht buigen. Er zijn veel Italianen, Fransen, Spanjaarden en Duitsers die voor Marvel of DC werken, en in Nederland hebben we Romano Molenaar die aan *Batman* mocht meewerken, maar vaak gebeurde dat in teamverband en leidde een stoet aan letteraars, inkters, inkleurders of scenaristen zo'n album naar een einde. 'Ik ben de eerste die volledig carte blanche kreeg en zijn eigen

Boven: Schets van Catwoman.

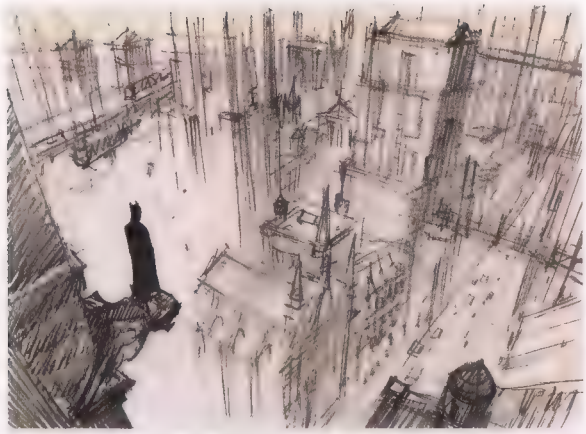

Boven: Schets en uitwerking van helicopterview van Batman over Gotham City.

scenario mocht tekenen, terwijl ook DC Comics een co-productie aanging met een grote Europese uitgeverij. Een dubbele primeur, dus.'

Jeugddroom

Gevraagd naar hoe alles begon, verwijst Marini naar die ene avond waarop hij tegenover François Pernot zat, de algemeen directeur van de Franse uitgeverij Lombard. 'Toen ik hoorde dat hij ook voor Urban Comics werkte, de uitgeverij die veel comics van DC in Europa uitgeeft, zei ik al lachend dat, nu hij er toch de baas is, ik toch wel een Batman mocht tekenen. Hand op het hart: dat was niet ernstig bedoeld. Waarom zou ik ook? Met mijn andere projecten was ik immers nog vijf of zes jaar zoet. Maar goed, hij is toch met DC gaan praten.'

Een jaar later al ontmoette Marini Jim Lee, de befaamde co-uitgever van DC Comics. 'Hij kende mijn werk omdat hij een tijdje in Italië en Parijs had gewoond,' glundert Marini, die zich verder het gesprek tijdens deze ontmoeting herinnert als een openbaring. 'Het gebeurde echt: hij gaf me volledige artistieke vrijheid. Werkelijk alles mocht: het scenario schrijven, het tekenen en inkleuren... Ik wist niet wat ik hoorde.'

Hoewel eigenlijk geen tijd, zette Marini zijn overige series *on hold* om zijn jeugddroom te verwezenlijken. 'Want lang voor ik de Franco-Belgische strip ontdekte, ergens tussen mijn vijfde en dertiende, las ik Mickey Mouse- en Amerikaanse superhelden-comics. Batman en Spider-man waren mijn idolen.'

Psychopaat

Marini had slechts één voorwaarde: 'Ik wilde eerst het scenario voltooien. Ongebruikelijk misschien, maar ik wilde én weten hoe ver DC me zou laten gaan, én bevestiging krijgen of mijn idee rond een psychologisch gevecht tussen Batman en de Joker wel uitvoerbaar was... Want luister, als ik dan toch alle speelgoed uit hun speelgoedkist mocht gebruiken, dan moest die psychopaat er wel bij.'

Lee hield zich aan zijn woord. De Joker die de helft van zijn eigen bendeleden uitmoordt? Check. Batman die een kind verwekt bij een dienster? Check. Huiverachtige en bloederige taferelen?

Boven: Schetsen van Bruce Wayne, alias Batman.

Links en onder: Schetsen van The Joker.

Check. 'Ik dacht: 'Enrico, je bent te ver gegaan', maar dat was allerminst het geval. Sterker: Lee gaf me te kennen dat ik evenzeer een nieuwe superschurk of -held had mogen creëren. Jammer, maar dit verhaal liet het sowieso niet toe omdat het gebaseerd is op de geschiedenis van Batman en de Joker. Een nieuwe schurk of held zou dat evenwicht verstoren. Ik zou het enkel gedaan hebben om mijn ego te bevredigen. Maar goed, bij een intiem verhaal als dit, moet je je ego niet voorop laten staan.' Wat volgt is een uiteenzetting over hoezeer hij de Joker ziet als de ideale antagonist. 'Zo tegenstrijdig dat ze zijn, zo mooi is het om hen tegenover elkaar te zetten. Batman is bevroren in zijn duisternis, de Joker is een ongeleid projectiel, een psychopaat met meervoudige persoonlijkheden waarvan je nooit weet welke opduikt. Die twee samen, dat werkt. En uiteraard was er nog Catwoman. Ook zij is er niet enkel voor de show.'

Revolutie

Hij grijnst. De Italiaan zegt tevreden te zijn over zijn verhaal. 'Toch heeft het me lange tijd kopzorgen bezorgd. Ken je *The Dark Knight Returns* uit 1986 van Frank Milller? Prachtverhaal, maar die man heeft het elke latere scenarist van Batman

Onder: Batman stelt orde op zaken in een steeg met criminelen.

onmogelijk gemaakt om nog met iets nieuws te komen. Hij revolutioneerde Batman en brak het ene taboe na het andere. Wat moest ik daar nog aan toevoegen? Ik gaf dus snel het idee van een nieuwe *Batman*-revolutie op en besloot mezelf te plezieren met een verhaal dat volledig los van die tijdlijn staat. *The Dark Prince Charming* is mijn versie van de Joker en Batman: een psychologisch spel tussen gezworen aartsvijanden. Het is te zeggen: tot ze elkaar ontmoeten. Dan breekt de hel los en krijg je een ongezien agressieve Batman. Want hoewel hij zijn kind niet erkent, doet alleen al het idee zijn hoofd duizelen.'

Hij aarzelt even, glimlacht dan: 'Misschien later, en op voorwaarde dat DC nog met mij wil werken, creëer ik een nieuwe superschurk. Maar voorlopig beken ik eerlijk dat ik de Joker nu al mis. Wat een karakter. Wat een persoonlijkheid. Nu ja, in de ogen van een stripauteur, althans.'

geert.de.weyer@stripschrift.nl

Rechts: Schetsen voor *The Dark Prince Charming*.

Rechtsonder: Tekeningen en schets van de Batmobile van Enrico Marini voor *The Dark Prince Charming* 1.

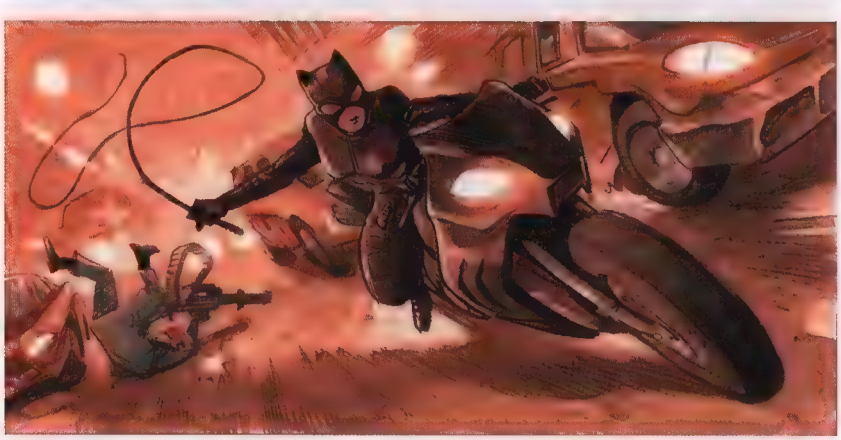

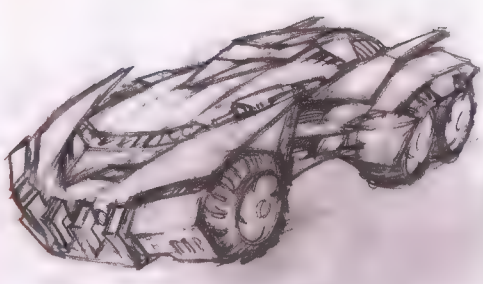

Tekeningen door Enrico Marini uit *The Dark Prince Charming*.
TM & © 2018 DC Comics. Alle rechten voorbehouden.

Wilbert van der Steen tekent graag schaduw

Erik van der Hoeven

Foto: Erik van der Hoeven

Zijn meestal vrolijk gekleurde tekeningen spreken een jong publiek aan. Tekenaar **Wilbert van der Steen** (Boxtel, 1966) illustreerde al honderd kinderboeken. Ook de drie *Ayak + Por*-strips die hij samen met Marc Legendre maakte, trokken de aandacht. Nu is er *Zon*, zijn eerste strip voor volwassenen. Het was tijd om iets uit zijn hart neer te zetten.

Wilbert van der Steen werkt al sinds 1995 succesvol als illustrator van kinderboeken, educatieve uitgaven en tijdschriften. Ook maakt hij omslagen en illustraties voor verhalen die door anderen zijn geschreven. Van der Steen zat drie jaar op de Kunstacademie Den Bosch en vervolgde zijn opleiding aan de Kunstacademie Tilburg. 'Daar haalde ik mijn papiertje', zegt hij relativerend. Hij trok naar Amsterdam, werkte een tijdje in Oibibio, het spiritueel centrum van Ronald Jan Heijn en begon al snel professioneel cartoons te tekenen. Die verschenen in *Foodmagazine*, een vakblad voor managers in de supermarktbranche en in *De Gay krant*. 'Ik kende daar mensen en zij zochten iemand. Ik maakte cartoons bij korte artikelen en grotere verhalen. Dat heb ik ongeveer acht jaar gedaan. Toen besloot ik me op het illustreren van kinderboeken te concentreren.'

Als illustrator van kinderboeken, omslagen en binnenwerk, werkte Van der Steen voor de grote namen in die sector: Holkema & Warendorf, Pimento, Zwijsen, Moon en Kluitman. Hij werkte

ook voor enkele Vlaamse uitgevers en maakte illustraties voor werk van Penny Dolan bij een Engelse uitgever.

Thuis, in zijn atelier in het schuurtje achter zijn woning – Van der Steen verhuisde van Amsterdam naar Zeist – maakt hij de illustraties bij teksten die per e-mail worden aangeleverd. Als schrijvers het land intrekken om aandacht voor hun boek te vragen, gaat hij soms met ze mee. Zo ontmoette hij Daphne Dekkers, voor wie hij drie *Marijn*-boeken illustreerde, gebruikmakend van grote tekeningen met potlood en acrylverf. En tekeningen met pen en acrylverf voor een boek met versjes. Ook Jacques Vriens, waarvoor hij *Het hardgekookte ei* van tekeningen voorzag, ontmoette hij zo.
Met auteur Tiny Fisscher heeft Van der Steen regelmatig contact. Hij illustreert veel van haar boeken voor kinderen van 4 tot 10 jaar waarvan de verhaaltjes vaak een dromerig, licht filosofische sfeer hebben. Van der Steen bedacht personages waar Fisscher verhalen bij schreef. De hoofdpersonen, vaak vrolijke meisjes van een jaar of vijf zoals in de *Minou*-reeks, beleven lieve avontuurtjes. Fisscher en Van der Steen maakten samen tevens prentenboekjes over het nieuwsgierige hondje Liv en over Ruby die op een steen vliegt.

Brood op de plank

Het kinderboeken- en educatieve werk is een solide basis om brood op de plank te krijgen, zegt Wilbert van der Steen: 'Over het algemeen is het illustreren van boeken minder werk dan het maken van een strip. Het levert wel meer en directer geld op.' Binnenkort gaat hij samen met stripscenarist Willem Ritstier een educatief boek maken. Maar Van der Steen maakt graag artistieke uitstapjes. Vaak ontstaat een project omdat iemand een tekening van hem ziet en denkt: 'Hm, misschien kan ik met die tekenaar wel samenwerken'. Dat gebeurde bij voorbeeld toen Ruud Douma in de Openbare Bibliotheek Amsterdam (Oba) in 1994 een stripje van Van der Steen zag. Douma, beter bekend onder zijn artiestennaam als travestieact(ivist) Dolly Bellefleur, nam contact op. 'Ik kende Ruud, de man achter Dolly, al wat langer. Hij had een expositie in de Oba. Daar had ik een paginastripje voor gemaakt. We besloten een webcomic te maken. Dat werd *Made in Dolland*. Ik tekende, Ruud bedacht het scenario en schreef de teksten. We deden dat twee jaar. Om de twee weken verscheen een aflevering online. Toen we dat tempo niet meer konden volhouden, besloten we te stoppen.'

Van der Steen maakte in zijn Amsterdamse jaren voor een groepsexpositie in Go Galerie ook illustratieve schilderijen met tekst. Die tekst stond niet op het schilderij maar op een apart bordje. Mensen kochten de combinatie. Van der Steen had de behoefte om naast opdrachtwerk ook zijn eigen verhalen te vertellen. Uit één van de schilderijen uit die tijd kwam nog een ander project voort: *Pension Kat*. Het werd Van der Steens debuut als tekstschrijver. Het contact met de uitgever had hij al, maar tekst was niet zijn forte. 'Ik heb wel goede ideeën, maar heb echt een redacteur nodig,' geeft hij eerlijk toe.

Eigen baas

Pension Kat, zijn eerste zelf gemaakte jeugdboek, verscheen in 2008. De hoofdpersoon is Lot, een meisje dat, als haar ouders op wereldreis gaan, uit logeren moet. Ze komt terecht in Pension Kat in het dorpje Hinterhugel, waar een vervallen kasteel staat. Met haar vriendin Heleen bindt ze de strijd aan met een boosaardige tegenstander. Deze dame van adel kreeg van Van der Steen de naam barones Ce Triest du Temperdu. Voor kinderen een duur klinkende naam, voor volwassenen een ironische verwijzing naar Marcel Proust.

Onder: Dolly's Daydream, een gagstrip voor Dolly Bellefleurs jubileumexpositie in OBA 2009 op tekst van Ruud Douma.

Dolly's Daydream
Text: Ruud Douma
Art: Wilbert van der Steen
The light is dying, the curtain falls on the floor...
Adience that chants: "We want more!"
A young man rushes to me with a compliment:
"You're voice is so much better than Piaf! She has to pay rent."
"You're so witty and charming.
Wonderfull vision and a voice like a string!"
And when I'm dreaming away...
Being sold out on Broadway...
The charmer asks me out of the blue
"What kind work do you do?"

Boven: Pagina uit *Luthon-Höge*, geschreven door Willem Ritstier, 2015. Niet afgemaakt.

Rechtsboven: Gagstrip rond Nosferatu, geschreven door Marc de Lobie.

'*Pension Kat* is nog steeds populair bij scholieren. Ik was daarom bezig met een vervolg, maar besloot toch voor strips te kiezen. Ik wilde iets neerzetten dat uit mijn hart komt. Daarom maakte ik in eigen beheer in 2013 een bewerking van *Peter en de wolf*. Dat viel op. Het kwam onder ogen van Marc Legendre.' De Vlaming, die hoofdredacteur was van het weekblad *Kuifje* en bekend van ondermeer de *Biebel*-strips, zag de variant die Van der Steen van het klassieke muzikale sprookje had gemaakt en raadde hem aan een uitgever te zoeken. Uitgeverij Vrijdag zou een mogelijkheid zijn.

Omdat de *Peter en de wolf*-strip te kort was voor een album, moesten er extra verhaaltjes komen. Legendre schreef het scenario voor nog twee korte strips: één over het Eskimomeisje Ayak en het hondje Por en het verhaal *De oude schilder en de zee*. De drie verhalen werden uiteindelijk als *Ayak + Por 1* uitgegeven door Strip2000, waar Legendre inmiddels *Biebel* had ondergebracht. De Vlaamse scenarist woont op het Canarische eiland El Hierro. Het contact verliep daarom via e-mail en Facebook. Auteur en tekenaar ontmoetten elkaar pas in december 2013, tijdens Strip Turnhout.

Van der Steen tekende met potlood en vulde de steunkleur digitaal in. In 2015 verscheen het tweede deel *(De eenzame sultan)* van *Ayak + Por*; het derde deel *(De ietsoloog)* van de serie kwam in 2016 uit. 'Je kunt de *Ayak + Por*-albums zelfstandig lezen', zegt de tekenaar. 'Er zit wel een verbinding tussen deel 1 en 2. Het tweede *Ayak + Por*-album speelt in een Oosterse stad, of eigenlijk een wijk van een Westerse stad. In die stad heerst een sultan, met een heel domme zoon. Maar als het volk daar iets van zegt wordt het gestraft. Ayak probeert samen met de geest uit een theepot de domme zoon te helpen, maar dat pakt verkeerd uit.'

Na het derde deel vonden Van Der Steen en Legendre het welletjes. Na drie stripalbums in drie jaar, waarvan er één in het Frans vertaald werd, kon Van der Steen zich eindelijk echt striptekenaar noemen. Er wrong nog wel iets, want de teksten van *Ayak + Por* had hij niet zelf geschreven.

Alles laten zien

Daarom kwam hij in 2017 met *Zon*, zijn eerste strip voor volwassenen. Het verhaal is de uitwerking van een plot die hij in 2010 bedacht voor een tweepaginaverhaal in het kader van de Benelux Beeldverhalenprijs, een prijsvraag voor aankomend striptalent. 'In het oorspronkelijke verhaal is de opa van een jongen gestorven. Het kind gaat op een gegeven moment met zijn oma wandelen en dan gebeurt er nog een ongeluk. De titel is ironisch. In het verhaal laat ik de zon letterlijk veel schijnen, omdat ik graag met schaduwen speel.'

Van der Steen begon aan *Zon* om zijn teken-techniek te oefenen en verbeteren. Aan uitgeven had hij in eerste instantie niet gedacht. 'Ik werkte, vond ik, te verkrampt met inkt. Al lukte het op spaarzame momenten wel goed. Het papier dat ik

Boven: Tekening voor *Hallowe'en, een jonge Nosferatu*, 2017.

gebruik heeft een linnenstructuur en is geschikt voor olie en acryl, maar ook voor gewassen inkt. Die structuur bevalt me goed. Door de gewassen inkt krijg je een linnenidee. Dat voegt iets toe, het wordt tactieler.'

Hij liet zijn tekeningen aan Marc Legendre zien. Die raadde hem, opnieuw, aan contact te zoeken met een uitgever. Het Vlaamse Blloan kreeg een synopsis en een opzet. Begin 2017 werd Van der Steen in Antwerpen uitgenodigd. Hij kreeg groen licht en kon aan de slag. Daarna ging het snel, want het verhaal was al half af. Op het eindresultaat had de uitgever alleen wat kleine aanmerkingen. Op sommige plaatsen vond Blloan het verhaal wat te langzaam, of juist te snel. Een aantal tekeningen maakte Van der Steen daarop opnieuw, of sneed hij anders. *Zon* heeft een open einde. Een vervolg is in de maak. 'Tekenen en schrijven voor volwassenen vind ik spannender. Als je voor kinderen tekent kun je niet alles laten zien wat je wilt tonen. Maar in een verhaal voor volwassenen kan een kind wel een hoofdrol spelen. Tegenstellingen tussen sociale klassen zijn lekker om te tekenen. Gedragingen en gedachten kun je grotesker maken. Ik schets eerst en kijk wat voor karakter een figuur dan krijgt. Daar zoek ik dan een vorm bij met het juiste gezicht, lijf en postuur. Ik laat me inspireren door wat ik aan houdingen zie, op straat, tv, of film.'

Identiteit

'*Zon* speelt in de late jaren 1950. De vormgeving van die tijd vind ik boeiend en interessant. Niet dat ik in die tijd had willen leven; zo'n romanticus ben ik ook weer niet. Voor het tijdsbeeld heb ik me gedocumenteerd. Uitgezocht hoe de huizen er uit zagen, wat de mode was, of er vrouwelijke dokters waren en wat die droegen.'

In *Pension Kat* en in *Zon* is de schurk iemand van adel maar volgens Van der Steen moet daar geen aanklacht tegen de hogere standen achter worden gezocht. 'Dat komt misschien wel zo over maar ik zoek naar tegenstellingen; dat maakt een verhaal spannend. De tegenstelling tussen twee uitersten, zwart versus wit , hoge klasse versus lage klasse, gedachte versus gedrag, dat vind ik leuk om te tekenen. En dan liefst grotesker dan je in je eigen leven meemaakt. De ondernemersdochter uit *Zon* lijkt bij voorbeeld qua karakter veel op de barones uit *Pension Kat*. Het zijn mensen die vinden dat ze aan hun stand rechten mogen ontlenen. Ook het uiterlijk van beide dames vertoont sterke overeenkomsten.'

Linksonder: Deel uit korte strip voor BNS Stripkrant 2012, thema: populisme.

Eronder: Cartoon bij artikel van Geert Mak, online uitgever Fosfor, 2015.

Onder: Illustratie voor het omslag van *Stripnieuws* 55, juni 2014

Maar dat valt tegen
WAT IS DAT?
Ik heb een foto van het monster geprint.
DAT ZIE IK ZELF OOK!
Waarom vraagt u het dan?
NEE! OVERDRIJVEN, DIT SCHEPSEL LIJKT VAN GEEN KANTEN OP EEN MONSTER!
Ik ben best trots op dit plaatje van het schattige monster.
Ons beeld van monsters is achterhaald, je hebt er zelfs die voor de klas staan, een rijbewijs hebben of voetbalwedstrijden bijwonen.
DAT BEDOEL IK, EEN MONSTER MOET ZICH MISDRAGEN, NIET GUITIG LACHEN.
KRR UIT!

Boven: Pagina uit *Ayak + Por 3: De Ietsoloog*, uitgeverij Strip2000, 2016.

Rechts: Verkennende illustratie voor George Orwells *Animal Farm*, 2014.

Opvallend is verder de keuze voor meisjes als protagonist in de strips van Van der Steen. 'Ayak is bedacht door Marc Legendre. Voor *Pension Kat* had ik een jongetje als hoofdpersoon in gedachten. De uitgever raadde dat af. 'Een meisje was beter, meisjes lezen meer boeken', zei hij. Het was dus een marketingoverweging van de uitgever. Niet mijn keuze. In *Zon*, mijn eerste strip voor volwassenen, is de hoofdrol voor een jongen.'

Inktpot

Van der Steen is lid van het Utrechtse (strip) tekenaarsgezelschap De Inktpot. Ze doen gezamenlijke projecten die met Utrechtse zaken te maken hebben. Zo tekende hij voor een uitgave over Cunera, de stadspatrones van Rhenen, en voor een publicatie over de Vrede van Utrecht (1712-1713).

In 2014 werd Van der Steen gevraagd voor het veteranenproject *Op missie*. Het was een project van Gert Jan Pos en de stichting Veteranendag, waarbij verschillende tekenaars een verhaal van een oorlogsveteraan zouden verbeelden. 'Uitgever Peter van der Heijden van Strip2000 schoof mij destijds naar voren. Hij vond dat het project bij mij paste. Het leek me spannend om te doen. Het is oké wat ik heb neergezet, al verliep het contact met de veteraan nogal stroef. Ik had Pos meegenomen, die bij Defensie gewerkt had en veel beter met zulke ervaringen wist om te gaan dan ik. De veteraan – een majoor, nu kolonel – vertelde over zijn tijd in Irak. Het was geen gevechtsherinnering, maar ging over vriendschap tussen hem en een burgemeester. Die had het lastig met zijn voorganger, die door de Amerikanen was afgezet maar nog steeds een rol opeiste.'

Zon gelauwerd

Zon was één van de vijf nominaties voor de prijs Album van het jaar 2017 van Het Stripschap. Uiteindelijk won *Het 9e eiland* van Marcel Ruijters, bleek tijdens De Stripdagen in Jaarbeurs Utrecht in het paasweekeinde van 31 maart/1 april.

Wél won Van der Steen met *Zon* de zevende Willy Vandersteenprijs voor het beste Nederlandstalige album van het voorbije jaar. De winnaar kreeg €5000 en een origineel werk van de vorige winnaar: *Elsje*-auteurs Gerben Valkema en Eric Hercules. De prijs is een initiatief van Strip Turnhout, Stichting Beeldverhaal Nederland en Sabam-Artes.

Van *Zon* is inmiddels een Engelse digitale versie uitgebracht: *Sun* is op de website *www.europecomics.com* terug te vinden. Europe Comics is initiatief van een aantal Europese uitgeverijen en agentschappen ter promotie van de Europese strip onder lezers maar ook uitgevers buiten Europa. RS

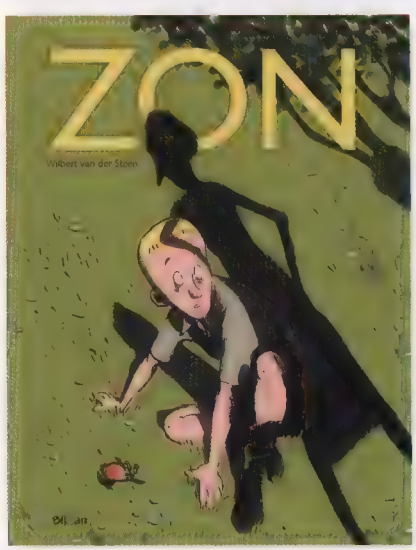

Andere recente strips zijn onder andere een bijdrage aan de bundel *Duplex* (met grafische gedichten), een hommage voor het album *Gefeliciflaterd!* ter ere van de zestigjarige Guust en opnieuw een grafische bewerking van een gedicht voor de uitgave *Voor wie de liefde* (met gedichten van Geert Briers).

Van der Steen werkte in 2016 ook mee aan een bijzonder project van SOS Kinderdorpen: een speciale *Suske en Wiske*-serie deels als eerbetoon aan Willy Vandersteen, waarbij Nederlandse tekenaars op scenario van bekende Nederlanders een avontuur uitwerkten. Hij trok op met thrillerschrijfster Esther Verhoef die het verhaal *De charmante chirurg* schreef. In zijn opzet maakte Van der Steen gebruik van het oorspronkelijke bruin/blauwe kleurenschema zoals dat in de oudste *Suske en Wiske*-albums werd gebruikt. Die stijl viel echter niet in de smaak bij Verhoef, waarna Michiel de Jong werd aangetrokken als vervangend tekenaar. De versie van Van der Steen is uiteindelijk door de Fameuze Fanclub in 2017 uitgebracht. Zeker als hij in Vlaanderen signeert, maar niet alleen daar, wordt hem regelmatig gevraagd: 'Ben je familie van?'. 'Nee', zegt hij dan altijd. 'Maar misschien in een heel ver verleden.' Van der Steen: 'Ik hoef het niet per se te weten. Maar ik heb het nooit uitgezocht. En Brabant en Vlaanderen liggen naast elkaar. Van der Steen of Vandersteen hoeft dan niet heel onlogisch te zijn.'

erik.van.der.hoeven@stripschrift.nl

Boven: Tweede illustratie uit grafisch gedicht *Schepping*, een samenwerking met Marije Langelaar voor het album *Duplex*, uitgever Strip2000/Zone 5300, 2016.

Boven: Ontwerp voor personages in *Suske en Wiske: De charmante chirurg*, uitgevers Standard en De Famneuze Fanclub, 2015 en 2017.

Rechts: Schets voor de Suske en Wiske-toren voor *De charmante chirurg*.

MARQ DENKT

aan behang

Hallooow, met Marq...
Hallo?
Huh? Wat?... Emmertje?
Met wie... Ooow, meneer Van Os. Haha...
Maar wat bedoel je met dat emmertje, Arco?
O... o, ja... M.R.... Dat zijn mijn voorletters, ja.
En heel lang geleden was er een tekenaar met die initialen? Goh...
En die ondertekende alles met een emmertje?
Nou, 't is me wat.
Maar daar bel je natuurlijk niet voor...
't Is weer tijd voor een nieuw nummer van Stripschrift...
Met een leuke strip erin..
Van mijn hand, ja.
Toch?

Hmmm... Wat voor **onderwerp** zal 'k doen?...
Staat er nog iets **inspirerends** in het nieuwe nummer?
Wat?... Wie?... **Nooit** van gehoord...
En Wilbert van der Steen. Oké. **Die** ken ik wel.
Leuke, aardige collega... Maakt mooie, **eigen** strips...
Ja.
Maar eh... tja... Verder heb ik nog **nooit** iets **opvallends** aan 'm ontdekt...
Of d'r ooit 'n nacht mee **doorgehaald**...
Of 'm **betrapt** op 't stelen van 'n zeldzaam stripalbum...
Of **ruzie** mee gemaakt...
Nee.
'k Heb nog niet **eens** al z'n albums gelezen...
Dus die valt **ook** af...
Maar wat voor onderwerp **dan?**
Hmmm...
Zeg Arco, weet jij wat 'n **behangstrip** is?
Uit.

PEETERS OVER ZIJN FAVORIETE LITERAIRE TEKENAARS

CAREL PEETERS

HET EIGENWIJZE POTLOOD

SAUL STEINBERG
JOOST SWARTE
WALTER TRIER
HANS TRAXLER
EVER MEULEN
GLEN BAXTER
PETER VAN STRAATEN
FLOC'H
JEROEN HENNEMAN
DICK BRUNA
WILHELM BUSCH
ERNST H. SHEPARD
PHILIPPE PETIT-ROULET
PETER VOS
SIEGFRIED WOLDHEK
WILLEM VAN MALSEN
BENOÎT VAN INNIS
DAVID LEVINE
HENRY DARGER
SEMPÉ

IN DE BOEKHANDEL
€27,50

WWW.DEHARMONIE.NL

Door het grote aanbod nieuwe strips moeten we soms worstelen met de ruimte op de boventoon-pagina's. Daarom plaatsen we op onze website www.stripschrift.nl sommige recensies direct online.

De complete Brammetje Bram 1: Piraten in zicht!

Ryssack & Buissink
Arboris 2017
ISBN 978-90-343-0694-4
Prijs € 24,90
176 pagina's
Kleur (hk)

!!!!!

Met liefde en toewijding gemaakt

Met vereende krachten is de afgelopen tijd gewerkt aan de uitgave van het complete werk van **Eddy Ryssack** (1928-2004), met name van de avonturen rond Brammetje Bram, Knevel de Killer en de piraten van de Zeemadelief. Het betreft hier geen heruitgave, want een groot deel van de verhalen is nooit eerder in een Nederlandstalig album uitgebracht. Inmiddels verscheen het eerste deel, *Piraten in zicht!*, terwijl het tweede – *Mummies en monsters* – op punt van verschijnen staat.

In de komende drie jaar zal uitgeverij Arboris in zes à zeven delen de serie integraal en chronologisch uitgeven, met naast de lange verhalen ook circa dertig kortere verhalen rond de scheepsjongen die Ryssack tekende voor onder meer de bladen *Sjors*, *Zack* en *Wham!*

Elke bundel wordt voorzien van een uitgebreid dossier. In het eerste deel is dat van de hand van **Wouter Adriaensen**, die al vanaf het begin bij de herwaardering van Ryssacks werk betrokken is. Aan die inleiding is onmiddellijk af te zien dat aan deze reeks met liefde en toewijding wordt gewerkt: het is uitgebreid, prettig geschreven en mag vanaf nu dienen als een blauwdruk van hoe een dossier hoort te zijn.

Piraten in zicht! begint met *Knevel de Killer*, gevolgd door *De schatten van de Noer-Akhs* en *De zonnekoning van de Mato Grosso*. Wat meteen opvalt is de perfecte weergave van de kleuren. Ook de lettering is authentiek, met het herkenbare puntje in de o. **Frans Buissink** is de scenarist.

Knevel de Killer is het verhaal dat vertelt hoe Brammetje op de Zeemadelief verzeild raakt en hoe hij zich gaandeweg ontwikkelt tot gewaardeerd bemanningslid, dat bovendien de boel regelmatig op het rechte pad houdt. Met lekker veel slapstick en met goed gecaste piraten heeft het verhaal een opvallend frisse vaart. Aan de ronduit swingende pagina's is bovendien goed te zien wat een vakman Ryssack was.

Bij uitgeverij Hauwaerts verscheen een zwart/witte facsimile-versie van *Knevel de Killer* op groter formaat. Beide uitgeverijen werken samen in hun streven het werk van Ryssack zo compleet mogelijk te bezorgen.

De verhalen rond Brammetje Bram zijn vanwege de tijdloze humor en de aansprekendheid ideale kost voor kinderen vanaf tien jaar, die eens wat anders willen lezen dan *Donald Duck*. Daarmee is deze integrale uitgave een perfect cadeau voor de jonge garde, met veel extra's voor de jongelingen van weleer.
SN

Dirkjan 23

Retera
Mandarijn 2017
ISBN 978-90-8613-039-9
Prijs € 7,95
48 pagina's
Kleur (sk)

!!!!

Een humorfeest in woord en daad

Ook met dit 23e album van *Dirkjan* weet **Mark Retera** de eeuwige lach te laten doorklinken. Naast de gebruikelijke gags bevat het stripalbum een kort verhaal over de voorvader van Opa Bokma die tekeer ging binnen de Orde der Tempeliers.

Retera voert een reeks typeringen ten tonele, die tezamen een afgeleide vormen van de absurde werkelijkheid. Zo is een getroebleerde leraar druk in de weer zijn bloedjes van kinderen tot ontplooiing te laten komen door inzet van zijn hilarische terreur. Er passeren alle denkbare clichés die op surrealistische momenten aan de haal gaan.

Een feest in woord en daad. Retera is een cynicus pur sang die zijn publiek een spiegel voorhoudt. RB

Walt Disney – De man, de muis, de magie

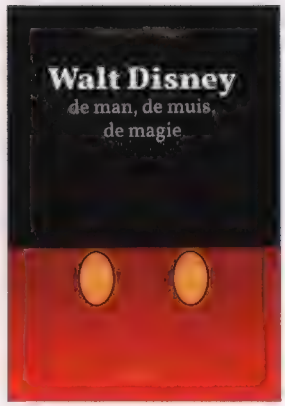

Van Willigen
Aspekt 2017
ISBN 978-94-6338-284-7
Prijs € 18,95
194 pagina's
Zwart/wit (sk)

!!!!

Walt Disney was een creatieve visionair

Je mag hem geen fan noemen, meldt hij zelf, maar wel een liefhebber. Al past de kwalificatie 'gepassioneerde deskundige' hem eigenlijk beter. **Rein van Willigen** is namelijk al een leven lang bezig met het Disney-imperium en oprichter Walt Disney. De naam staat ook meer dan vijftig jaar na zijn dood (1966) nog altijd synoniem voor succesvol vermaak.

Van Willigen schreef in 1999 al het boek *Mouse Entertainment* en stelde de expositie *De magie van Disney* samen voor het Noordbrabants Museum (de bijbehorende catalogus verscheen in 1995 als speciale editie van *Stripschrift 281*). In dit nieuwe boek *Walt Disney – De man, de muis, de magie* gaat hij dieper in op de persoon Disney. Het is een beschrijving van de vele successen en teleurstellingen uit zijn carrière. Duidelijk wordt dat Disney een ongekende drive heeft gehad en een groot geloof in eigen kunnen.

Behalve vele financiële tegenvallers – elk hoofdstuk bevat beschrijvingen van een schrijnend tekort aan geld of tegenvallende resultaten van een productie – wordt tevens duidelijk dat Disney niet altijd de meest aimabele persoon was. De biografie beschrijft talloze confrontaties met onder andere de vakbonden en zijn broer Roy die de zakelijke kant van het Disney-concern behartigde. Zijn tekenaars hadden het eveneens zwaar te verduren met de stevig vloekende, rokende en drinkende Walt. Bij voorbeeld als hij 's nachts de afgekeurde tekeningen uit de prullenbak haalde om die van commentaar te voorzien om ze vervolgens terug te hangen. In zijn persoonlijk leven was het niet geboren worden van een zoon, het bleef bij twee dochters waarvan één geadopteerd, een blijvende frustratie.

Walt Disney – De man, de muis, de magie biedt de lezer op een toegankelijke – zij het soms wat ad-hoc opgeschreven – en boeiende manier inzage in het leven en het werk van Disney. Een man die gerust een visionair genoemd mag worden. Nieuwe innovatieve technieken, het vroegtijdig aansluiting zoeken bij het opkomende medium televisie en het financieel benutten van merchandising rond bekende tekenfilm- en stripfiguren maakten hem tot een zeer succesvolle ondernemer. TdK

N.B. Wie het boek niet aantreft in de winkel kan het via *reinvanwilligen@gmail.com* bestellen bij de auteur.

Pilotenroman verstript

De bedreigde Mirage F1 is het eerste deel in een reeks 'classic' albums over het pilotenduo Tanguy en Laverdure. Het scenario is een bewerking van een in 1970 geschreven roman *L'avion qui tuait ses pilotes* van de hand van **Jean Michel Charlier** (1924-1989). Bij Dargaud namen ze het initiatief om deze roman te verstrippen in twee delen. Voor de Nederlandse vertaling staat uitgeverij Arboris garant.

Het verhaal speelt zich af in de jaren 1960 en gaat over het testen van de in Frankrijk ontwikkelde Mirage F1. Indien dit prototype goed uit de oefenvluchten komt kan het zich ontwikkelen tot een waardevol exportproduct. Een internationaal gezelschap van ervaren piloten, een Duitser, een Italiaan, een Zuid-Afrikaan, een Amerikaan en vanzelfsprekend Tanguy en Laverdure, gaat het toestel uitproberen. De testvluchten verlopen allesbehalve vlekkeloos, er lijkt sabotage in het spel. Aan het slot van deel een gaat het behoorlijk mis als een testvliegtuig in zee verdwijnt.

De bedreigde Mirage F1 is, zoals van Charlier verwacht mag worden, een spannend verhaal waarin iedereen als verdacht kan gelden. De tekeningen van **Matthie Durand** liggen dicht bij de oorspronkelijke stijl van de eerste acht delen van de serie die door Albert Uderzo werden getekend. Ze zijn mooi ingekleurd door **Ketty Formaggio** en haarscherp afgedrukt. Uitgeverij Arboris heeft er vaart achter gezet, want het slotdeel ligt sinds kort in de winkels. BP

'Classic' Tanguy en Laverdure 1: De bedreigde Mirage F1

Charlier & Durand
Arboris 2017
ISBN 978-90-343-0678-4
Prijs € 8,95
48 pagina's
Kleur (sk)

!!!!

De ideale tekenaar voor verstripping

Peter van Dongen was altijd de ideale tekenaar om de biografische roman *Familieziek* (2002) van **Adriaan van Dis** te verstrippen. Van Dongens Indische roots zorgen voor een sterke herkenning en identificering met het onderwerp en zijn epos *Rampokan* is een indrukwekkende getuigenis van het koloniale verleden. Maar Van Dongen is een trage tekenaar en tussen het idee en de realisatie lag uiteindelijk ruim negen jaar. *Familieziek* is een mozaïek van verhalen van een disfunctioneel gezin dat begin van de jaren 1950 leeft in een klein kamp van gerepatrieerden uit Nederlands-Indië. Kleine Adriaan, die in het boek simpelweg knul of poetser heet, is sterk op zichzelf aangewezen als enig blank kind. De setting beweegt zich tussen dit kamp in Bergen aan Zee en de tijd na de Japanse bezetting in Nederlands-Indië. Moeder is een afstandelijke vrouw die vooral met haar dochters omgaat, zijn Indische halfzussen beschouwen hem als een apart geval.

De relatie met zijn vader is veel problematischer. Als overlevende van een scheepsramp en tewerkstelling aan de spoorwegbaan is vader Victor Mulder (mijnheer Java genoemd) ernstig getraumatiseerd en kan geen sturing geven aan zijn leven in het afstandelijke Nederland. Om te overleven verliest poetser zich in het escapisme; hij houdt zich schuil in de Duitse bunkers, vliegt

als piloot in een houten kist en beziet de wereld op afstand. Ook vind hij troost in zijn fictieve schaduwbroertje.

Van Dongen brengt deze verschillend verhaallijnen, met behulp van Van Dis als co-auteur voor de teksten, op harmonieuze wijze bij elkaar met de hoge tekenkwaliteit die we van hem kennen. Fraai is ook de afwisseling tussen het kleurgebruik van het tropisch groen en de Hollandse luchten, stranden en sobere interieurs die veel meer ingetogen zijn. Nergens wordt echter een grauwsluier gebruikt; daarvoor zijn de getekende plekken te ruimtelijk en open. Mooi is ook de verbinding naar 'meester' Hergé; de gekleurde muzieknoten waarop zijn vader danst zijn een citaat van de scène waar Kuifje op bezoek gaat bij de zigeuners in *De juwelen van Bianca Castafiore*. Enige dissonant is de verbeelding van zijn fictieve broertje die als volledig zwart figuurtje letterlijk uit de pagina's valt. En nu op naar *Blake en Mortimer*! JdL

Familieziek

Van Dongen & Van Dis
Scratch 2017
ISBN 978-94-92117-62-5
Prijs € 24,90
128 pagina's
Kleur (hk)

!!!!

Emancipatiestrip blijft nodig

Pénélope Bagieu is een Franse tekenares en stripauteur, geboren in 1982. Dit is relevant, want je kunt daardoor zeggen dat ze als kind van de grote emancipatiegolven de strijd van de voorvrouwen voornamelijk als een geschiedverhaal kent. Niet dat anno 2018 er nog weinig emancipatie van vrouwen nodig is, integendeel. Een strip als *Wereldwijven* (dit is deel 1, deel 2 verschijnt in januari 2019) is hard nodig opdat we niet denken dat gelijke rechten van mannen en vrouwen (en transgenders niet te vergeten!) er zomaar altijd al waren of al zijn. Kortom, we zijn er nog lang niet.

Toch gaat *Wereldwijven* niet per se over een bewuste vrouwenemancipatiestrijd. Bagieu portretteert onafhankelijke vrouwen met lef die in hun eigen tijd keuzes maakten tegen de gangbare normen en regels in. Ze vertelt met grappige tekeningen en tekst hun verhalen op zodanige wijze dat je niet wilt stoppen met lezen en kijken. Of deze biografieën nu voor 100 procent op feiten zijn gebaseerd doet er dan niet meer toe, de boel leest onderhoudend en niet belerend. De rode draad zit meer in de eigenzinnigheid, intelligentie en doortastendheid van deze vrouwen.

Het verstrippen van deze levens is een prachtige manier om geschiedenissen te vertellen. Beeld zegt vaker meer dan alleen tekst en prikkelt je fantasie. *Wereldwijven* zou geen gek figuur slaan op scholen bij lessen geschiedenis, burgerschap of maatschappijleer. De vijftien vrouwen die in dit eerste deel langskomen zijn niet allemaal bekend of beroemd. Sterker nog: ik betwijfel of er iemand Nzinga, koningin van Ndongo en Matamba kent of überhaupt weet hoe deze gebieden tegenwoordig heten (*spoiler alert:* Angola). Misschien zegt de naam Joséphine Baker meer, maar het merendeel van de vrouwen in dit boek heeft de geschiedenisboeken niet gehaald. Alleen al dat feit – via strips vrouwen de geschiedenis inschrijven – is al een grote verdienste van Bagieu, naast dat *Wereldwijven* een waardevolle schets biedt van de oorspronkelijke gewoonheid van deze vrouwen, die misschien wel tegen wil en dank grenzen hebben weten te verzetten voor vrouwen die na hen kwamen.

Voor wie het te lang vindt duren voordat het tweede deel van *Wereldwijven* verschijnt, kan ook op het blog *lesculottees.blog.lemonde.fr* kijken. Op dit blog van de Franse krant *Le Monde* publiceert Bagieu haar portretten. AD

Wereldwijven 1: Vrouwen die de wereld naar hun hand zetten

Bagieu
Scratch 2018
ISBN 978-94-92117-70-0
Prijs € 27,90
144 pagina's
Kleur (hk)

!!!!

En verder...

(!!!) **De avonturen van Betsy 2: Het zilveren spook** (Marin/Phalippou, Silvester). De succesvolle ondernemer Fritz Schlumpf wil een champagnemerk, dat toevallig zijn naam draagt, overnemen. In het overnamedossier treft hij een foto van een Rolls Royce Silver Ghost aan. Als verwoed verzamelaar van oude auto's moet hij deze unieke bolide in handen krijgen. Werk aan de winkel dus voor Betsy. BP

(!!!) **Claire Dewitt 3: De vader, de dochter & de duivel** (Ritstier/De Heij, Xtra). Laatste deel van deze horrorwestern waarin de wraakzuchtige premiejaagster Claire in het voorportaal van de hel terecht komt, op zoek naar haar vader. Scenarist Willem Ritstier en tekenaar Fred de Heij trekken alle registers open. De hel van Jeroen Bosch is er niets bij. RS

(!!!) **Donald Duck dubbelpocket 62** (Diverse auteurs, Sanoma). Veel Italiaans werk in deze dikke pocket. Met ook ruimte voor de in Nederland minder bekende Duck-personages als Superdonald, Raafje, Rockerduck, Diederik en Otto. Ook duikt er een zogenaamde verre neef van Donald op: Jack Duckmans. RS

(!!!!) **Donald Duck pocket 273 1/2: Stapel op Snoetboek** (Diverse auteurs, Sanoma). Speciale ict-pocket over smartphones, robots, apps en sociale media. De 'halve nummers' in deze reguliere pocketreeks zijn opgehangen aan thema's. RS

(!!!) **Donald Duck Premium 11: Het gevaar van techniek** (Diverse auteurs, Sanoma). Technologische vooruitgang is mooi, maar het moet niet tegen je gebruikt gaan worden. Comicheld Superdonald moet dan ook voorkomen dat criminelen er misbruik van gaan maken en krijgt onder andere te maken met aardbevingsmachines, tijdreizigers en agressieve robots. In de

Bizar album is gouden greep

Deze mooi uitgegeven hardekaftuitgave, waarvan de inhoud overigens al uit de jaren 1990 dateert, is een kroniek van de Italiaans-Amerikaanse familie Centobucchi. Vijf broers en zussen: de gangster Amerigo, politieman Antonio, Carmela, een ogenschijnlijk normale huisvrouw, actrice Caterina en priester Frank, kinderen van Italiaanse immigranten die een nieuw leven opbouwen in het New York van 1910. De oudste, Amerigo, is een geslaagde drankverkoper die de wind er bij zijn afnemers goed onder heeft. Hij is evenwel behept met een enorm moedercomplex en hij haat zijn jongste broer Antonio. Hij acht deze verantwoordelijk voor haar dood omdat ze tijdens de overtocht van Italië naar de VS in het kraambed stierf toen ze hem baarde. De rest van de familie draagt eveneens tal van duistere geheimen met zich mee.

Spaghetti Bros 1 bestaat uit een verzameling hoofdstukken die alle verwijzen naar beroemde gangsterfilms. Deze zijn getekend in rake zwart/witcontrasten door **Domingo Roberto Mandrafina**. Van het oeuvre van deze befaamde Argentijnse tekenaar is in onze taal niet veel beschikbaar. Het heftige scenario is van **Carlos Trillo** (1943-2011), één van de sterauteurs van Strip Art Features die beschouwd wordt als één van de beste scriptschrijvers ter wereld. Een gouden greep van Prestige om dit bizarre album alsnog in het Nederlands uit te brengen. BP

Spaghetti Bros 1

Trillo & Mandrafina
Prestige 2017
ISBN 978-90-8982-133-1
Prijs € 19,95
196 pagina's
Zwart/wit (hk)

!!!!!

Blokken

Bordewijk & Hachmang
Nijgh & Van Ditmar 2018
ISBN 978-90-388-0512-2
Prijs € 25
96 pagina's
Kleur (hk)

!!!!

Ongepolijste stijl Bordewijk krachtig weergegeven

Blokken (1931) is een sciencefiction-novelle van **Ferdinand Bordewijk** (1884-1965). Het verhaal gaat over een totalitaire, autarkische stadsstaat geleid door een Raad met nogal rigide beleidspunten. De veertig miljoen inwoners zijn dienstbaar aan de staat, het individu is dood, iedere afwijkende opinie wordt meedogenloos bestraft, de geheime politie is alom aanwezig. De bebouwing dient vierkante of rechthoekige vormen te hebben evenals de inrichting van de steden, de cirkel is ten strengste verboden, vandaar de titel *Blokken*. Contacten met omliggende naties worden tot het minimum beperkt. De schrijver Bordewijk werd in sterke mate beïnvloed door de modernistische architectuur van zijn tijd en de opkomst van totalitaire staten als Italië en de Sovjet-Unie.

Dit abstracte scenario is nu in beeld gebracht door de Nederlandse illustrator en striptekenaar **Viktor Hachmang**. Hij studeerde in 2011 af aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Den Haag in de richting grafisch ontwerpen. Hachmang is opgeleid als grafisch vormgever, maar heeft een sterke interesse in illustratief ontwerp, handschrift en de geschiedenis van het beeld in het algemeen. Naar eigen zeggen is hij sterk beïnvloed door de 'new wave'-vormgeving, het elektrische kleurgebruik uit de jaren 1960 en het vakmanschap van de Europese klare-lijnstriptraditie. Hij werkte onder meer voor *The New York Times* en *Die Zeit*. Zijn stripdebuut was een kort Engelstalig verhaal *Book of Void*.

EN VERDER...

volgende *Premium* keert overigens geheim agent Dubbelduck terug, een ander personage uit het Duck-imperium. RS

(!!!) **Er was eens...het leven 1: Het hart** (Gaudin/Minke, Silvester). Reisdoel menselijk lijf. In het bijzonder het hart dat intrigeert. Hoe werkt dat tot de verbeelding sprekend orgaan? Hulptroepen rukken op. Drie vrienden duiken in het ongewisse van de bloedsomloop. Op hun weg in het menselijk lijf en brein bestrijden zij virussen en bacteriën. Zij komen achter het geheim van het leven. Educatieve strip, gebaseerd op de populairwetenschappelijke animatieserie uit 1978 van Albert Barillé. RB

(!!!!) **Evert Kwok vakantieboek 2** (De Blouw/Evenboer, Syndikaat). In 2016 maakten Eelco de Blouw en Tjarko Evenboer hun eerste vakantieboek rond cartoonfiguur Evert Kwok. Dit tweede deel staat ook weer bomvol grappen, puzzels, zoekplaten, cartoons en strips. Verknipte humor; leuk gedaan. RS

(!!!!) **Hou op Harry!** (Van Straaten, Harmonie). Elfde deel in de reeks themabundelingen met cartoons van de eind 2016 overleden Peter van Straaten. Ditmaal staat grensoverschrijdend gedrag centraal; de tekenaar was al met dit thema bezig lang voordat de #metoo-discussie uitbrak. Van Straaten voert zichzelf met geruit jasje ook nog in een grap op. Heerlijke schrijnende humor. RS

(!!!) **January Jones 9: Heroïne voor Hanoï** (Heuvel, L). January en Rik beleven talloze avonturen tijdens hun vlucht voor de Japanners in China en Frans Indochina. Met geniepige tegenstanders maar gelukkig ook genoeg bekenden die hen bijstaan. Een pittig scenario met prachtig gedetailleerd tekenwerk. TdK

(!!!) **Orion 2** (Miguel/Corbeyran, Silvester). Sciencefiction, afsluitend deel. De kleine planeet Orion is ooit gekoloniseerd

Hij weet de harde, ongepolijste stijl van Bordewijk krachtig in schreefloze kapitalen weer te geven. Voor de titel en de namen van de hoofdstukken maakt de tekenaar gebruik van een wel heel apart lettertype. Verder harmonieert het strakke tekenwerk uitstekend met het doelmatige kleurgebruik. *Blokken* is een geslaagde, mooi uitgegeven, grafische roman, door Bordewijk opgedragen aan 'S.M. Eisenstein en A. Einstein, filmcomponist en wijsgeer. Meesters der verschrikking'. BP

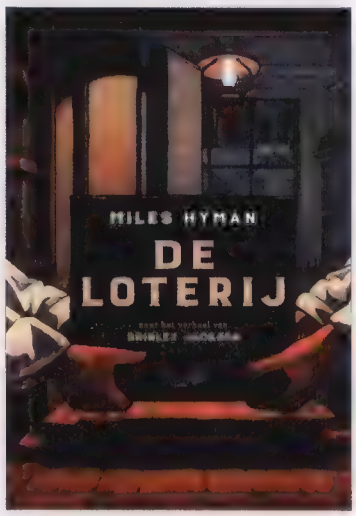

De loterij

Hyman & Jackson
Scratch 2018
ISBN 978-94-921-1773-1
Prijs € 24,90
160 pagina's
Kleur (hk)

!!!!

Schokkende leeservaring

De loterij van **Miles Hyman** is in meerdere opzichten een curieuze grafische roman. Het verhaal is klein en moeilijk na te vertellen zonder te veel prijs te geven, en tegelijkertijd is de impact van het vertelde enorm. *De loterij* is daarbij geen album dat de lezer onberoerd laat en het verdient aanbeveling het album van tevoren niet uitvoerig door te bladeren.

Er is meer aan de hand met dit verhaal en dat is de geschiedenis erachter. Het werd namelijk in 1948 geschreven door de Amerikaanse horror- en fantasy-schrijfster **Shirley Jackson**, en dat is de oma van Hyman. Toen het korte verhaal destijds in *The New Yorker* verscheen ontlokte het een golf van verontwaardiging en zelfs walging. De bewerking van Hyman – vertaald door **Jan Donkers** – laat perfect zien waarom: hoewel er niet veel gebeurt en het bedaard en zonder veel woorden toewerkt naar een climax, is de leeservaring ronduit schokkend.

Het verhaal gaat over een kleine dorpsgemeenschap waar eens per jaar een loterij plaatsvindt. Alle dorpelingen trekken een lootje, de namen worden opgenoemd en de winnaar wordt bekend gemaakt. Dat is wat *De loterij* is: spanning, willekeur en de apotheose.

Hyman vertelt het verhaal met dezelfde trage gang als het origineel. Hij gebruikt weinig tekst en beeldt de vertelling uit in forse illustraties, vaak twee of drie per pagina. De kleuren zijn niet uitbundig en geven het geheel een dreigende uitstraling. Het is een zomerdag, maar de zon lijkt geen vat te hebben op de situatie. Hyman speelt met het gevoel van de lezer: we zien vooral koppen, blikken en houdingen. Het geeft een unheimisch gevoel; de lezer weet zich geen raad en ondergaat de gebeurtenis gelaten.

De loterij is een album met een echo die lang naklinkt. SN

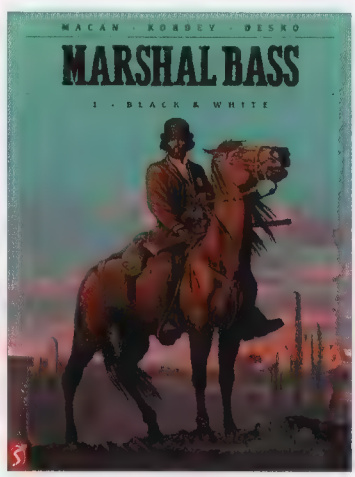

Marshal Bass 1: Black & White

Macan & Kordey
Silvester 2018
ISBN 978-94-6306-351-7
Prijs € 16,95
56 pagina's
Kleur (hk)

!!!

Tekenwerk ontregelt sterk scenario

Marshal Bass 1: Black & White is de start van wat een trilogie moet worden. Protagonist is River Bass, de man die – blijkens de flaptekst – de eerste Afro-Amerikaanse marshal zou zijn geweest. De western speelt in Arizona omstreeks 1875. Auteurs zijn **Darko Maca** (scenario) en **Igor Kordey** (tekeningen). Beide Kroaten hebben hun sporen al verdiend en wagen zich nu aan de klassieke western. En dat doen ze niet halfslachtig. Ze beperken zich niet tot een rechtlijnig scenario van de sheriff die het opneemt tegen een snode outlaw, eindigend in de obligate

---

door aardbewoners. De herinnering aan die periode is vervaagd. De bevolking drijft nu in de richting van een streng kastestelsel. Als geharde krijgers in opstand komen, moeten Aardse observatoren hun rol aanpassen. Bloed, veel bloed, wordt er vergoten. Jofel escapisme voor de kleine uurtjes. RB

(!!!) **Roca Verde** (De Heij, Xtra). 16+, zo luidt de waarschuwing op de kaft. En niet voor niets, *Roca Verde* bevat een stevige portie expliciete seks. Voor de kenners van het werk van Fred de Heij *(Pulpman)* is die attendering overbodig, zij kennen de voorkeuren van de tekenaar. Achterin staat een korte ontstaansgeschiedenis over de strip. Het kan geen kwaad deze toelichting te lezen alvorens aan het verhaal te beginnen. Eerder curieus dan aangrijpend, eerder interessant dan spannend. TB

(!!!!) **Sigmund 27: Zevenentwintigste sessie** (De Wit, Harmonie). Bang, boos, bedroefd, beschaamd en blij: de vijf basisemoties komen weer volop aan bod bij de naar sarcasme en egocentrisme neigende dokter Sigmund, samen met Lucy van Pelt *(Peanuts)* behorend tot de origineelste psychotherapeuten in stripland. DR

(!) **Stripboek** (Vermeulen/Leentjens/Dekkers/Brugman/Haegens, Moon). Weinig verheffende grapjes rond YouTube-icoon Dylan Haegens, die in het echt een stuk leuker is. De computertekeningen zijn kneuterig en de verhaaltjes, die steeds volgens hetzelfde sleetse stramien zijn opgebouwd, missen vaart. Bovendien wordt de pointe van iedere 'grap' gesmoord in dom gelach of gegil van de figuurtjes. Dat werkt misschien op het internet, maar in een album is het doodvermoeiend. SN

(!!!!) **De complete Tanguy en Laverdure 6: Evacuatie uit Sarrakat** (Charlier/Jijé, Arboris). Dit deel bevat de stripverhalen *Gevaarlijke opdracht* en *De verdwenen D.C. 8* uit 1973. Alsmede

shoot-out. En passant snijden de auteurs serieuzere maatschappelijke thema's aan, zoals racisme, discriminatie en slavernij. Geen lichte kost dus, die geserveerd wordt in een raamvertelling van de zwarte marshal het opneemt tegen een bende van vrijgelaten slaven onder leiding van een blanke red neck.

De openingsscène waarin Bass gerekruteerd wordt in de US Marshal is intrigerend en origineel en lijkt gelijk de toon te zetten voor wat gaat volgen. Maar al snel blijkt waar in dit album de schoen wringt. Het scenario, de thematiek, het geweld... het is allemaal zware kost waarbij het tekenwerk van Kordey geregeld de aansluiting mist. Scènes die beslist ernstig bedoeld zijn, worden door hem soms op kolderieke wijze in beeld gebracht. De lezer vraagt zich bij wijlen af of hij nou een klassieke of komische western zit te lezen. Het ligt niet aan de kwaliteit van tekenwerk en scenario – dat is dik in orde – maar gezamenlijk leveren ze geen gelukkige combinatie op. TB

Kantoorhumor vol venijn

In het eerste plaatje van een strookje uit *Gezelligheid 3.0* vraagt een manager aan een sollicitant: 'Wat is je grootste talent?'. Antwoord: 'Mensen verbinden.' Tweede plaatje, een schreeuwende manager: 'Dan moet je bij de eerste hulp gaan werken, flapdrol!'. Derde plaatje: uitsmijter manager: 'Kostelijk. Volgende kandidaat!'

Enkele jaren geleden begon **Dirk van de Wiel** op de website *Stripster* en tevens op Facebook een dagelijkse strip vol kantoorhumor onder de naam *Van 9 tot 5*. Tegenwoordig heeft hij ruim vijftigduizend volgers op Facebook, Instagram en Twitter en elke werkdag een podium in de Belgische krant *De Morgen*. Ondanks het succes is hij een bescheiden stripmaker gebleven die graag in de luwte opereert. Interviews geeft hij liever niet, al ging hij wel overstag nadat zijn strip een aantal jaren furore maakte in *NRC Next* en uitgeverij De Harmonie in oktober 2015 een eerste bundeling uitgaf onder de titel *Echt episch*.

In een interview uit *NRC* van die maand blijkt Van de Wiel als ambtenaar – teammanager – te werken bij de deelgemeente Amsterdam-Noord. Het ambtenarenbestaan blijkt aan de wieg te hebben gestaan van zijn start als humoristisch tekenaar. Toen hij in een vorige baan bij de gemeente Almere in een vergadering zat, bedacht hij namelijk – terwijl iemand aan het praten was – dat het leuk zou zijn als er een sociaal-onwenselijke reactie zou volgen. Die bleef uit maar bij Van de Wiel ontstond wel het idee van een manager die zijn collega's afblaft. 'Er schoten steeds allerlei dialoogjes door mijn hoofd. Toen ben ik gaan tekenen', vertelt hij in dat vraaggesprek met *NRC*.

Dat leverde uiteindelijke een strokenstrip op waarin met venijnige, gortdroge en spitsvondige humor de spot wordt gedreven met botte managers en ruggengraatloze medewerkers. Maar ook met moderne archetypes als hipsters, bakfietsmoeders, brallende studenten, zelfvoldane babyboomers en geestelijke leiders én allerlei maatschappelijke en politieke ontwikkelingen. Dat maakt *Van 9 tot 5* een kantoorhumorstrip met een bredere kijk op de wereld dan zijn wereldberoemde evenknie *Dilbert*, een strip die Van de Wiel overigens wel appreciëert.

Zijn tekenstijl is kaal en simpel. Meestal vindt een dialoog plaats met mensen die aan een tafel of een toog zitten. De tekenaar werkt veel met sjablonen waarmee hij een figuurtje onveranderd in twee of meer plaatjes kan opvoeren. Dat heeft een praktische inslag. In het eerder genoemde interview zei hij hierover dat hij naast zijn reguliere baan eigenlijk te weinig tijd heeft voor het tekenwerk en zich bovendien ook nog geen volleerd stripmaker beschouwt. RS

Van 9 tot 5 #2: Gezelligheid 3.0

Van de Wiel
Harmonie 2017
ISBN 978-94-6336-018-0
Prijs € 12,50
80 pagina's
Zwart/wit (sk)

!!!!

EN VERDER...

de tweede helft van de roman *Het vliegtuig dat zijn piloten vermoordde* uit 1971. De verhalen worden voorafgegaan door een interessant, geïllustreerd dossier over het vertrek van Jean-Michel Charlier, de bedenker van deze pilotenklassieker, bij uitgeverij Dargaud eind 1972, de handel en wandel van tekenaar Jijé in die jaren en de stiekeme hulp die hij bij het tekenwerk krijgt van Patrice Serres. Boeiende en fraai verzorgde uitgave. RS

(!!!!) **Uur U 11: Omega** (Duval/Pécau/Maza, Silvester). 1942. Frankrijk is een in Europa dominante fascistische dictatuur die druk doende is met de ontwikkeling van een kernwapen. Nazi-Duitsland is al in de jaren dertig van de kaart geveegd. Hitler woont in Zuid Amerika. Simone de Beauvoir is spionne voor de fascisten. Kortom genoeg ingrediënten voor een ijzersterk 'What if'-verhaal. BP

(!!!) **De verborgen geschiedenis 32: Apocalypto** (Pécau/Kordey, Silvester). Laatste deel van dit langlopende epos over de strijd tussen duistere krachten die eigenlijk bepalend is voor de ingrijpende gebeurtenissen en ontwikkelingen in de wereld. Silvester heeft een fraaie serie neergezet die ook nog eens samenhangt met twee andere series: *Major Arcanum* en *Arcana*. Mogelijk volgen er nieuwe verhalen die zich afspelen in de geschiedenis, laat de uitgever weten. RS

(!!!) **Vluchtelingen 1: Opgejaagd** (Klosin/Algera, Comic Watch). Een nieuwe serie over immigranten, eerder geplaatst in het politietijdschrift 24/7. Het verhaal gaat over de achtergrond van de vluchtelingen, de vooroordelen bij de autochtone bevolking en criminaliteit. Het is het eerste boek van de Poolse tekenaar Klosin dat in ons taalgebied verschijnt. Voor Eppo tekent hij de reeks Jylland. Het scenario is van Sytse Algera (*24/7, De Vries, De verloren verhalen van Lemuria*). BP

Misty Mission 1: Op aarde als in de hemel
Misty Mission 2: In de hel als in de hemel

Koeniguer
Silvester 2018
ISBN 978-94-6306-345-6 (deel 1)
ISBN 978-94-6306-346-3 (deel 2)
Prijs € 16,95
48 pagina's
Kleur (hk)

!!!!

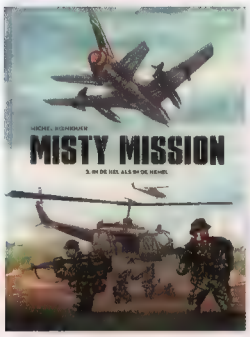

In de traditie van grote Vietnam-films

1967. Nicholas Beaulieu en Joshuah Lacour zijn vrienden afkomstig uit het zuiden van de Verenigde Staten. De eerste is de zoon van een machtige zakenman terwijl Josh' vader een invalide werknemer is die vroeger voor het bedrijf van Beaulieu heeft gewerkt. Nicholas – die verdacht veel op Christopher Walken lijkt – is gevechtsvlieger en vertrekt vlak na zijn bruiloft naar Vietnam. Om aan een – onterechte – gevangenisstraf te ontkomen meldt Josh zich aan bij het leger en komt ook in Zuidoost-Azië terecht. Terwijl Nick in de lucht de cowboy uithangt, ondergaat Josh zijn vuurdoop in de jungle tegen de Viet Cong.

Misty Mission is een door **Michel Koeniger** realistisch geschreven en getekend drieluik over de Vietnam-oorlog. Vooral de vliegtuigen en het wapentuig zijn nauwkeurig en gedetailleerd weergegeven; met de mens heeft hij echter minder affectie. Het tijdsbeeld van de jaren 1960 – mode, auto's – is goed neergezet. De eerste twee delen bevatten een aantal dramatische gevechtsscènes die van de pagina's afspatten en dan moet in deel drie het Têt-offensief nog komen.

Beide albums bevatten een lexicon van militaire termen die vaak in het verhaal worden gebruikt. *Misty Mission* is een verhaal in de traditie van grote Vietnam-films zoals *The Deer Hunter*, *Apocalypse Now* en *Platoon*. BP

!!! **Ward 4: Stilte voor de storm** (Delbressine/Ritstier, L). De groep ontheemden onder leiding van Ward doet hardnekkige pogingen om met behulp van een geheimzinnig kistje terug te keren naar hun eigen wereld. De lezer krijgt in dit futuristisch verhaal weinig tijd om op adem te komen. TdK

De uitroeptekens staan voor de volgende waarde-oordelen:

!!!!! grote klasse!
!!!! kopen!
!!! middenmoot
!! mwâh
! kastvulling
... door 't putje

ADVERTENTIE

AKIM.nl

Waarom bestellen bij akim.nl ?

Snelle service
Uit voorraad leverbaar
Snel en gemakkelijk betalen
Niet goed geld terug

Vragen? mail naar info@akim.nl

AKIM

Stripwinkel Akim Ulgersmaweg 14 9731 BS Groningen

ADVERTENTIE

STRIPWINKEL WONDERLAND

wonderland productions

Paardsdemerstraat 19
3500 HASSELT
✆ 011/22 82 00

ADVERTENTIE

Bul Super
Stripboekhandel
– sinds 1976 –
Vanouds de grootste!

De mooiste Nederlandstalige webshop voor al uw stripalbums.

Welkom op het nieuwe
www.bulsuper.nl

ADVERTENTIE

Yendor
Stripboekenwinkel anno 1977

Korte Hoogstraat 16
3011 GL Rotterdam
Nederland

010-4331710
info@yendor.nl

of bestel online
www.yendor.nl

ADVERTENTIE

Strijensedijk 3
3295 KL 's-Gravendeel
Tel.: 06-16110888
info@profbarabas.nl

Stripwinkel Prof Barabas
uw winkel voor antiquarische strips!

- *In- en verkoop van strips*
- *Internetveilingen*
- *Stripgadgets & striphoesjes*
- *Disney en Vandersteen*
- *Originele tekeningen*

Verkrijgbaar bij uitgeverij Barabas:
Luxe integrale reeks van Douwe Dabbert Ambrosius en Patty met originele pagina

www.profbarabas.nl | *www.uitgeverijbarabas.nl*

ADVERTENTIE

Stripwinkel Sjors
Scheffersplein 1
3311EJ Dordrecht
078-6142012
www.stripwinkel-sjors.nl

DrieDertien
Voorstraat 313
3311EP Dordrecht
0613899040

Service spread

Agenda

Aanvullingen? Vertel het ons! Stuur nieuws over beurzen, exposities of andere interessante stripevenementen aan **agenda@stripschrift.nl** of naar **Kleine Beer 467, 3067 ZW Rotterdam.**

t/m 27 augustus 2018 Expo 'Klamzweet', over zombies, spoken en andere griezels, Museum Haarlem, Groot Heiligland 47, Haarlem, info: www.museumhaarlem.nl
t/m 27 augustus 2018 Expo 'Sparta, de sleutel tot een rijker leven', Coda Museum, Vosselmanstraat 299, Apeldoorn, info: www.coda-apeldoorn.nl
t/m 1 september 2018 Expo 'Teken van leven', met Maaike Hartjes en Francine Oomen, Museum Het Dolhuys, Schotersingel 2, Haarlem, info: www.hetdolhuys.nl
t/m 9 september 2018 Expo 'Niet te geloven, ondersteboven!', over Gustave Verbeek, Nederlands Stripmuseum, Westerhaven 71, Groningen, info: www.stripmuseum.nl
t/m 9 september 2018 Expo 'De Rechter 25 jaar!', Nederlands Stripmuseum, Westerhaven 71, Groningen, info: www.stripmuseum.nl
t/m 9 september 2018 Expo 'Panorama van de Chinese strip – Beeldverhalen van elders', Belgisch Stripmuseum, Zandstraat 20, Brussel, België, info: www.stripmuseum.be
t/m 14 oktober 2018 Expo 'De tekenstreken van Kees de Boer', Nederlands Stripmuseum, Westerhaven 71, Groningen, info: www.stripmuseum.nl
t/m 31 oktober 2018 Expo 'De absurde wereld van Jan van Haasteren', Anton Pieckmuseum, Achterstraat 46-48, Hattem, info: www.antonpieckmuseum.nl
t/m 18 november 2018 Expo 'De Generaal en ander werk van Peter de Smet', Nederlands Stripmuseum, Westerhaven 71, Groningen, info: www.stripmuseum.nl
t/m 25 november 2018 Expo 'Catel – Beeldige vrouwenlevens', Belgisch Stripmuseum, Zandstraat 20, Brussel, België, info: www.stripmuseum.be
18 augustus 2018 20e Kamper Stripspektakel, Binnenstad, Kampen, info: www.kamper-stripspektakel.nl
1 t/m 2 september 2018 33e Brabants Stripspektakel, NH Conference Centre Koningshof, Locht 117, Veldhoven, info: www.brabantsstripspektakel.com
29 t/m 30 september 2018 9e Stripfestival Breda, Chassé Theater, Claudius Prinsenlaan 8, Breda, info: www.stripfestival.nl
18 november 2018 3e Cross Comix Festival, Diverse locaties, Rotterdam, info: www.crosscomix.nl
24 t/m 25 november 2018 7e Heroes Dutch Comic Con, Jaarbeurs Utrecht, Jaarbeursplein, Utrecht, info: www.dutchcomiccon.com

In de schijnwerper

Joop Carley en 100 jaar Sparta

Bij Coda Museum in Apeldoorn loopt tot en met 27 augustus de expo *Sparta, de sleutel tot een rijker leven*. Daarin staat het bedrijf centraal dat in 1917 in Apeldoorn werd opgericht als 'Verbeek en Schakel, grossierderij in rijwielen en onderdelen'. Deze onderneming zou van lokale fietsenmaker uitgroeien tot één van de belangrijkste producenten van (motor)fietsen, brommers en meer recent van e-bikes in Nederland: Sparta.

Vanzelfsprekend zijn er op de tentoonstelling fietsen, brommers en motoren van het merk Sparta te zien. Daarnaast schenkt de '100 jaar Sparta'-expo aandacht aan onder andere design, affiches, reclamemateriaal en foto's. En er is een strip te zien van Joop Carley. Hij tekende begin jaren 1950 de strip *Het mysterie van de vliegende schotels* in het vakblad *Motor*.

Volgens curator Stefan Rutten was Jan Wilke, een bekende ontwerper van Sparta-brommers en -motoren, een fan van deze strip. Hij was vooral gecharmeerd van de gestroomlijnde fantasiemotor die Carley in zijn strip opvoerde. Tekeningen ervan heeft Wilke nog opgenomen in een plakboek vol memoires. Ook haalde hij de strippagina's uit *Motor* en bundelde deze. Dit persoonlijke 'stripalbum' ligt op de expo in de vitrine tezamen met andere voorbeelden van inspiratiebronnen van Sparta-constructeur Wilke.

Over de tekencarrière van Joop Carley, die meer bekendheid verwierf als vliegtuig- en bromfietsontwerper, is overigens amper wat bekend. Wie hier meer over weet kan dat naar *redactie@stripschrift.nl* mailen. RS

Meer info: zie Agenda

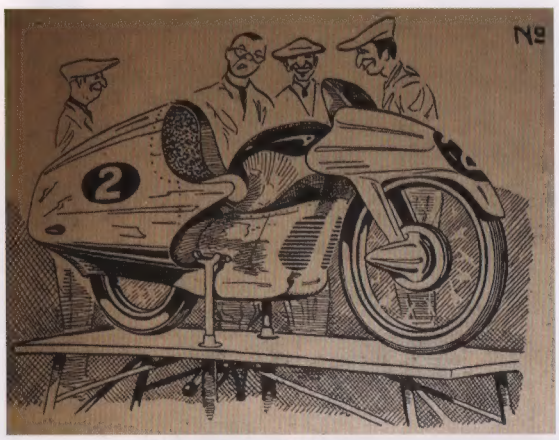

Het vak

Het vak is bestemd voor prijswinnaars in het roerige stripwereldje, alsmede voor meldingen van functiewijzigingen, wisselingen van uitgever of distributeur, verhuizingen... Hier leest u er alles over. Stuur mutaties aan **hetvak@stripschrift.nl** of naar **Kleine Beer 467, 3067 ZW Rotterdam.**

Tijdens De Stripdagen in Utrecht werden op zondag 1 april de winnaars van het **Album van het Jaar** en het **Jeugdalbum van het Jaar** bekendgemaakt. De Stripschappenning voor Album van het Jaar ging naar *Het 9e eiland* van **Marcel Ruijters** (uitgeverij Sherpa). De Stripschappenning voor Jeugdalbum van het Jaar werd toegekend aan *Suske en Wiske: Cromimi* van **Gerben Valkema** en **Yann** (Standaard).

Op zaterdag 31 maart ontving **Peter van Dongen** de **Stripschapprijs** voor zijn complete oeuvre. Van Dongen reikte zelf ook een prijs uit. Voor het eerst – en teleurstellend geruisloos – werd de **Bronzen Kroontjespen** uitgereikt aan het Groningse talent **Jan-Willem Spakman** *(Wimpie Comics)*. De prijs is vernoemd naar de mecenas van de prijs, Stripschap-medewerker **Ronald Kroon**. Hij heeft beloofd de Bronzen Kroontjespen tien jaar lang te sponsoren. De winnaar krijgt naast een cheque van €1000 ook een beeldje van illustrator Stef de Reuver.

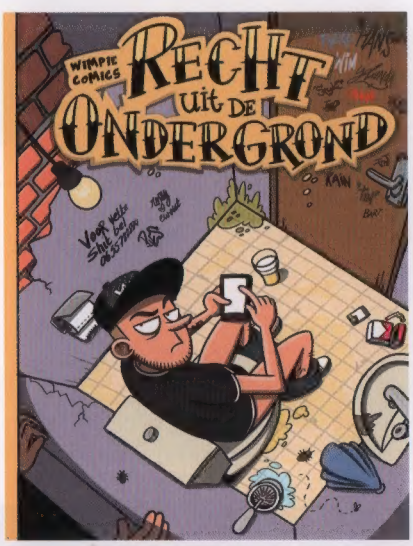

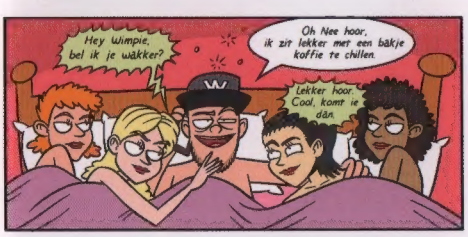

Op zondag werden tijdens De Stripdagen ook nog twee andere prijzen uitgereikt: de **P. Hans Frankfurtherprijs** aan stripjournalisten **Rob van Eijck**, **Willem van Helden** en **Joost Pollmann** voor hun verdiensten aan de Nederlandse stripjournalistiek en de **Bulletje en Boonestaak Schaal** die dit jaar ging naar stripbladenmaker **Peter Middeldorp** voor zijn bijdrage aan de ontwikkeling van de Nederlandse strip. Middeldorp was medeverantwoordelijk voor de succesjaren van de stripbladen *Pep* en *Sjors* en introduceerde *Jan, Jans en de kinderen* van Jan Kruis in het vrouwenblad *Libelle*.

Over Het Stripschap gesproken: de vereniging (en De Stripdagen) heeft wéér een nieuwe penningmeester: **Willem Vollemans**. Hij werd tijdens de meest recente algemene ledenvergadering gekozen als opvolger van **Aat Hendrikson** die na anderhalf jaar alweer zijn biezen pakte.

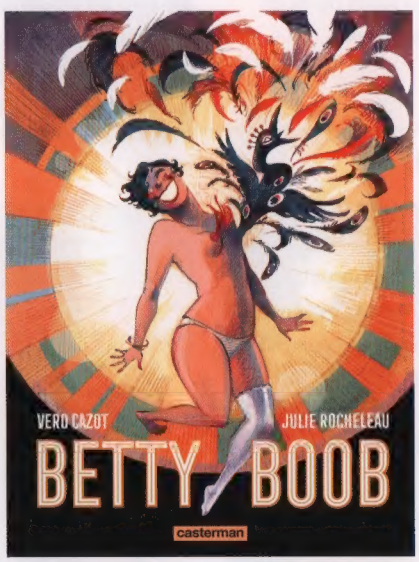

De **FNAC-stripprijs 2018** is gegaan naar **Julie Rocheleau** en **Véro Cazot** voor het album *Betty Boob*. De strip verscheen bij uitgeverij Casterman in september 2017.

Nederland kent een nieuwe uitgeverij: **Roarrr** uit Rotterdam, opgericht door twee verzamelaars. Doel volgens deze uitgeverij is om kwalitatief hoogwaardige strips uit te brengen die nog niet eerder of niet volledig op de Nederlandse markt zijn verschenen. Van de uitgebrachte stripalbums verschijnen tevens speciale edities. Roarrr richt zich in eerste instantie op drie series: *Mazeworld* (Arthur Ranson/Alan Grant), *Streamliner* (Fane) en *Ar-Men* (Emmanuel Lepage). De praktijk is echter weerbarstig: volgens critici zitten de eerste albums vol met tik-, spel- en vormgevingsfouten. Alle begin is moeilijk, hopen we dan maar. Meer info: *www.roarrr-uitgeverij.nl*

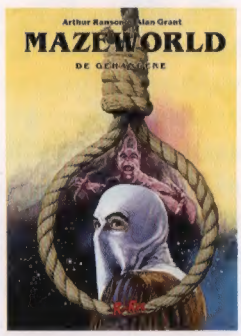

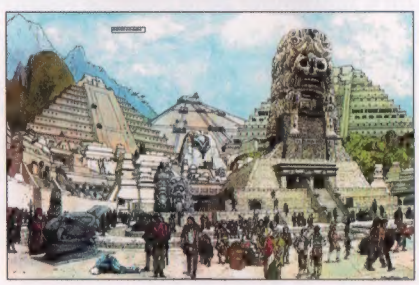

De jaarlijkse **Gabriël-prijs** voor het beste religieuze stripboek dat in het afgelopen jaar in het Nederlandse taalgebied is verschenen, is toegekend aan *Getekend Damiaan*. Dat gebeurde tijdens de jaarlijkse ledenvergadering van Criabd op zaterdag 24 maart 2018 in Brussel. De winnende strip van **Jan Bosschaert**, **Ruben Boon** en **Bart Maessen** werd in oktober 2017 in het Damiaan-centrum in Leuven gepresenteerd en is uitgegeven bij Van Halewyck.

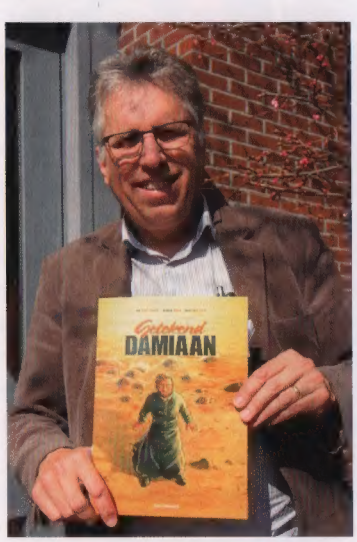

Jury-voorzitter Vincent Kemme met het winnende stripboek.

Foto: Marie-Françoise Maes

Winnen

In Stripschrift 455 is er weer een nieuwe prijsvraag.

Uitslag Kennedy-prijsvraag
Stripschrift 449:
De strip S.O.S. van Erik Varekamp en Gerrit de Jager is de juiste oplossing. De winnaars zijn: **Klaas Cuperus** (Vries), **Robert Vrees** (Vries), **Peter Walhout** (IJsselstein).

Uitslag Sovjet-prijsvraag
Stripschrift 450:
In 2017 verwachtten Casterman en Moulinsart 500.000 exemplaren te verkopen van de ingekleurde Kuifje in het land van de Sovjets. De winnaars zijn: **Gerhardus de Haan** (Hardenberg), **Frans Janssen** (Kaatsheuvel), **Peter Uittenbogerd** (Wierden).

Uitslag Inktspotprijs-vraag
Stripschrift 452:
De Inktspotprijs werd sinds 1994 voor de 23e keer uitgereikt. De winnaars zijn: **Bart Bostyn** (Wevelgem, België), **Pieter-Jan van Ooij** (Exmorra), **Joop Wenneker** (Soest).

Uitslag Disney-prijsvraag
Stripschrift 453:
Walt Disney bezocht Nederland in 1951. De winnaars zijn: **Reinier Malasch** (Amsterdam), **Willem Naber** (Oosterbeek), **Peter Schoep** (Deventer).

Gefeliciteerd allemaal!

Reinhard Kleist heeft de **Max und Moritz-prijs 2018** voor beste Duitse stripmaker gewonnen tijdens de Comic-Salon Erlangen, begin juni. De beste Duitstalige strip was *Wie ich versuchte, ein guter Mensch zu sein* van **Ulli Lust**.
Op *www.comic-salon.de* zijn nog meer prijswinnaars te vinden plus leesproeven van alle genomineerde albums.

In memoriam

Foto: Dargaud/Rita Scaglia.

F'murr, nom de plume voor Richard Peyzaret (1946), overleed op 10 april 2018 op 72-jarige leeftijd. Zijn pseudoniem ontleende hij aan de roman *Le chat Murr* van E.T.A. Hoffmann uit het begin van de 19e eeuw. F'murrr was met name in Frankrijk populair om zijn strip *Le génie des alpages* die in *Pilote* verscheen in de jaren 1970. De strip speelt zich af in een absurd universum, hoog in de alpenweiden. F'murr werkte ook voor andere bladen zoals *Le canard sauvage*, *Circus*, *Métal Hurlant*, *Spirou* en *A Suivre/Wordt Vervolgd*.

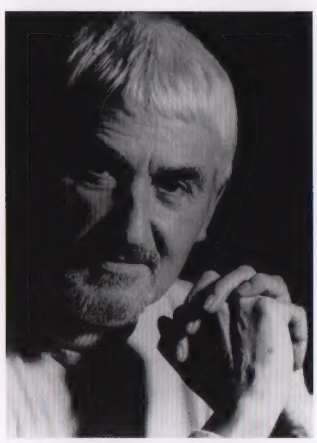

Foto: Dargaud/D.R.

Op 27 mei 2018 stierf **Julio Ribera** (1927). De Spaanse tekenaar werd 91 jaar. Ribera, die ook werkte onder de artiestennamen Jules McSide en Bop, vluchtte onder het regime van dictator Franco in 1954 naar Frankrijk waar hij de rest van zijn leven zou vertoeven. Ribera is vooral bekend van de strip *Axel Moonshine* waarvoor Christian Godard de verhalen schreef.

Stripschrift

Jaargang 51 • Nummer 1 (454) • Juli 2018

's Werelds oudste stripinformatieblad verschijnt minimaal vier keer per jaar en wordt samengesteld door een onafhankelijke redactie.

Redactie
Arco van Os, Rik Sanders

Medewerkers
Tijs Bagchus, Olav Beemer, Ruud Booms, Graddy Boven, Peter Breedveld, Marq van Broekhoven, Stephanie Buijs, Amalia Deekman, Rob van Eijck, Erik van der Hoeven, Frits Jonker, Patty Klein, Teus de Kruif, Just de Leeuwe, Marie-Françoise Maes, Michel van Merriënboer, Stefan Nieuwenhuis, Bert Post, Dik Rondeltap, Erwin Suvaal, Rich Thomassen, Geert de Weyer, Peter de Wit

Aan Stripschrift is in 2011 de P. Hans Frankfurther prijs voor bijzondere verdiensten toe gekend.

Omslag
Mark Retera

Lay-out
Marc Weikamp

Redactie-adres
Kleine Beer 467
3067 ZW Rotterdam
t 010-2201063
e redactie@stripschrift.nl
@Stripschrift
Stripschrift

Abonnementen
Een abonnement omvat 8 nummers en wordt daarna telkens stilzwijgend verlengd. Eventueel gemiste nummers zijn te bestellen via onze Back Issue Service.

Maak het juiste bedrag over op
IBAN NL07 INGB 0009 3475 90
SWIFT/BIC INGBNL2A
ten name van
Stichting Uitgeverij Stripstift te Rotterdam.
Nederland € 56,00
België € 61,00
Other countries € 76,00

Bedragen zijn inclusief 6% BTW
Maximaal 2 abonnementen per adres.
Opzeggingen schriftelijk richten aan de uitgever, uiterlijk twee nummers voor het aflopen van het abonnement.

Reprorecht
Het overnemen, maar ook het vermenig vuldigen van artikelen en illustraties is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie. Materiaal Ongevraagd toegestuurd materiaal wordt niet geretourneerd. De verantwoordelijkheid voor de artikelen berust bij de auteurs.

Advertenties
Voor de opgave van advertenties en het opvragen van de tarieven kunt u contact opnemen met de uitgever, of e-mailen naar adverteren@stripstift.nl

Druk
Real Concepts, Velp

Uitgever/Distributie Nederland
Stichting Uitgeverij Stripstift
Arco van Os & Ton Schuringa
Kleine Beer 467
3067 ZW Rotterdam
t 010-2201063
e uitgever@stripstift.nl
w www.stripstift.nl
KvK Rotterdam 24335843

Distributie België
Pinceel, Leuven

Stripschrift wordt uitgegeven in opdracht van Het Stripschap. Leden van Het Stripschap krijgen € 1,25 korting op een abonnement.

ISSN 0165-845X

Beleef het mee met Donald Duck

Kijk snel op DonaldDuck.nl/actie

AL MEER DAN 65 JAAR EEN VROLIJK WEEKBLAD

© 2018 Disney